

Demografski resursi pograničnog područja Hrvatske uz granicu sa Slovenijom

Božić, Bojan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:033621>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Bojan Božić

**Demografski resursi pograničnog područja Hrvatske uz
granicu sa Slovenijom**

Diplomski rad

Zagreb

2021.

Bojan Božić

**Demografski resursi pograničnog područja Hrvatske uz
granicu sa Slovenijom**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb

2021.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: Geografski informacijski sustavi* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Dubravke Spevec

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Demografski resursi pograničnog područja Hrvatske uz granicu sa Slovenijom

Bojan Božić

Izvadak: Rad analizira kvantitativna i kvalitativna demografska obilježja te potencijale pograničnih naselja Republike Hrvatske uz Slovensku granicu. Važnost demografskih resursa pri proučavanju prostornih struktura, veza, odnosa i sadržaja je u objedinjavanju brojnih pokazatelja koji uzimaju u obzir razne karakteristike stanovništva pograničnog prostora uz razvojne prilike i potencijale kako bi dobili širu sliku stanja i budućih razvojnih mogućnosti. Na temelju demografskih resursa naselja, promatraju se procesi, promjene, strukture i organizacija stanovništva te utjecaji koji raznim intenzitetom mijenjaju, razvijaju ili degradiraju prostor. Pogranični prostor predstavlja heterogeno područje velikih razlika i kontrasta sa brojnim čimbenicima, elementima i utjecajima gdje se isprepliću razni prostorni procesi koji svojim utjecajem na demografske resurse naselja imaju značajnu ulogu u formiranju prostorne slike.

55 stranica, 8 grafičkih priloga, 0 tablica, 20 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: demografski resursi, pogranična područja, pogranično stanovništvo, utjecaj granice, demogeografija

Voditelj: doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Ivan Zupanc
doc. dr. sc. Slaven Gašparović

Tema prihvaćena: 13. 2. 2020.

Rad prihvaćen: 11. 2. 2021.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Demographic resources of Republic of Croatia's border regions along Slovenian border

Bojan Božić

Abstract: The Master Thesis is analysing quantitative and qualitative demographic features and the potentials of the Republic of Croatia's border settlements along Slovenian border. While studying spatial structures, relations and content, the importance of demographic resources is in its unity of different indicators that take into consideration various properties and traits of the border population with its developmental opportunities and potentials in a way that gives a broader picture of future development. Based on a settlement's demographic resources, numerous processes, transformations, structures and organization patterns are observed alongside influences which are with varying intensity changing, developing and degrading surrounding space. The border region is an example of heterogenic area containing considerable differences and contrasts with plenty of factors, elements and impacts where diverse spatial processes are intertwined and are forming and affecting a spatial picture of demographic resources

55 pages, 8 figures, 0 tables, 20 references; original in Croatian

Keywords: demographic resources, border regions, border population, border impacts, population geography

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 13/02/2020

Thesis accepted: 11/02/2021

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ:

1. Uvod	1
2. Metodologija	4
3. Značajke pograničnih područja RH uz Slovensku granicu	6
3.1. Pogranična područja u odnosu na okolne prostore	6
3.2. Pogranična područja u modelu centar-periferija	7
3.2. Kulturno-geografska obilježja pograničnih područja	9
4. Demografski resursi i razvojni potencijal pograničnog područja	11
4.1. Pregled demografskih resursa Međimurske županije	15
4.2. Pregled demografskih resursa Varaždinske županije	20
4.3. Pregled demografskih resursa Krapinsko-zagorske županije	24
4.4. Pregled demografskih resursa Zagrebačke županije	29
4.5. Pregled demografskih resursa Karlovačke županije	33
4.6. Pregled demografskih resurse Primorsko-goranske županije	38
4.7. Pregled demografskih resursa Istarske županije	43
5. Uzročno-posljedični utjecaji na razvoj demografskih resursa	48
5.1. Uzročno-posljedične veze i odnos priroda-društvo	48
5.2. Važnost centralnih funkcija u formiranju demografskih resursa	50
6. Zaključak	53
Literatura	55
Izvori	56

1. Uvod

Na pitanje *kako to da Međimurska županija napreduje gospodarski te demografski pokazatelji su u mnogočemu povoljniji u odnosu na ostatak Hrvatske?*, često čujemo odgovor - „oni su na granici pa lakše razvijaju izvoz“. S druge strane, područje Žumberka karakterizira izrazita depopulacija, starenje stanovništva i gospodarsko zaostajanje gdje na to pitanje, opet možemo čuti odgovor – „oni su uz granicu položeni pa logično da zaostaju“. Kako to da oba područja koja su geografski položena uz granicu te imaju obilježja periferije mogu imati tolike kontraste u pogledu razvoja? Odgovor na to pitanje možemo rasvijetliti analizom demografskih resursa koji daju sveobuhvatan uvid u prostornu sliku, strukturu, procese i odnose koji zahvaćaju navedena pogranična područja.

Jedna od osnovnih vrijednosti svakog prostora jest njegovo stanovništvo sa svim svojim obilježjima, strukturom, utjecajima, odnosima i organizacijom koje raznim procesima demografskog, ekonomskog, prostornog i inog karaktera mijenja, djeluje, unapređuje ili degradira prostor. Stanovništvo kao jedna prostorno, vremenski i strukturno vrlo dinamična kategorija zanimljiva je za promatranje, istraživanje i modeliranje mnogim znanstvenim disciplinama, od kojih svoj doprinos ima i demogeografija koja se identificira u sklopu geografskih disciplina (Šterc, 2015). Doprinos geografije stanovništva ili demogeografije (Šterc, 2015) ogleda se u proučavanju i poznavanju stanovništva kao elementa prostora te kao modifikatora i faktora prostora (Friganović, 1987) zbog čega se fokus rada stavlja na prostorne pojave, sadržaje, oblike, odnose i veze u kojima stanovništvo sudjeluje različitim intenzitetom i utjecajem.

Kako bi analiza bila što detaljnija i sveobuhvatnija, sama demografska prirodna i mehanička kretanja te ostali procesi, strukture i organizacija u prostoru mora se promatrati kroz prizmu demografskih resursa kako bi dobili što kvalitetniju prostornu sliku razvojnih potencijala. Obzirom da se smatra da su zdravi, obrazovani i stručni ljudi najznačajniji čimbenik društveno-gospodarskog razvoja (Nejašmić, 2008), u analizu je uključena kvalitativna komponenta stanovništva kroz obrazovna obilježja sadržana u demografskim resursima prostora. U trenutnim hrvatskim i europskim uvjetima i prilikama sve važnije će biti raspolaganje informacijama o demografskim resursima te njihovim međusobnim vezama, odnosima i utjecajima kojima se stvara i mijenja dinamika razvoja prostora i njegovih elemenata.

U radu su postavljene tri hipoteze na temelju dosadašnjih spoznaja, znanja i opažanja prostornih utjecaja i struktura koje imaju implikacije u stvaranju prostorne slike demografskih resursa pograničnih područja uz Slovensku granicu:

H1 Značajne regionalne razlike prisutne su u demografskim resursima pograničnih područjima.

H2 Značajan utjecaj na formiranje i promjene demografskih resursa u naseljima pograničnih područja imaju obližnje gradske aglomeracije.

H3 Struktura centralnih funkcija ima utjecaj na razvoj i prostornu raspodjelu demografskih resursa u pograničnim područjima.

Predmet rada je analiza demografskih resursa, sa svim prostornim promjenama, pojavama i procesima koji imaju utjecaj slabijeg ili dominantnijeg intenziteta na strukturu, odnose, veze i organizaciju stanovništva i naselja kako bi se definirala prostorna slika demografskih resursa pograničnih područja uz Slovensku granicu. Okvir prostornog obuhvata uključuje seoska i gradska naselja pograničnog karaktera uz Slovensku granicu. Zadatak rada je analizirati, istražiti, utvrditi i ocijeniti demografske resurse odabranih naselja te na temelju dobivenim spoznaja, informacija i modela otkriti i pronaći smjerove, tokove, logiku i zakonitosti razvojnih prostornih procesa i promjena. Ocjenom demografskih resursa pograničnih naselja cilj je pridonijeti razvoju prostorne slike demografskih resursa te procesa, struktura i utjecaja koji međusobno djeluju na razvoj prostora u cijelosti. Kao jedna od temeljnih pretpostavka istraživačkog rada te potrebe i želje da geografija kao znanstvena disciplina potvrdi autonomnost svojeg pristupa (Šterc, 2015), cilj je da izneseni i analizirani utjecaji na demografsku strukturu, razvoj i organizaciju prostora imaju utjecaj na buduća predviđanja i modeliranja kretanja, promjena, razlika i kontrasta demografskih resursa stanovništva promatranog područja (Sl. 1).

Sl. 1. Pogranično područje Republike Hrvatske uz Slovensku granicu
 Izvor: izrađeno na temelju podataka DGU, 2020

2. Metodologija

Temelj proučavanja demografskih resursa pograničnih područja uz Slovensku granicu je sintetički pokazatelj kojeg su razradili Nejašmić i Mišetić 2010. godine. Podaci su prikupljeni iz Državnog zavoda za statistiku za razdoblje od 2001. do 2016. godine. Ključna godina za obradu podataka bila 2011., uzimajući u obzir da je kritični trenutak popisa stanovništva bio te godine, a za potrebe analize prikupljeni su podaci vitalne statistike od 2006. do 2011. godine te podaci iz popisa stanovništva 2001. godine za potrebe izračuna međupopisne razlike. Prikupljeni podaci analizirani su i objedinjeni u jedan sintetički pokazatelj koji sadrži veći broj varijabli demografskih podataka koji se dijele na demografski indeks, indeks obrazovanosti te demografsku masu naselja. Najprije, demografski indeks sastoji se od koeficijenta dinamike stanovništva, udjela mladog stanovništva predferilne dobi, udio ženskog stanovništva u dobi 20-29 godina te indeks vitaliteta čije su komponente opća stopa fertiliteta, opća stopa smrtnosti, udio mlađeg zrelog stanovništva i indeks starosti. Zatim, za izračunavanje indeksa obrazovanosti koristimo udio tercijarno obrazovanog stanovništva i stopu iskorištenosti studentskog kontigenta. Demografska masa odnosi se na ukupni broj stanovnika naselja (Nejašmić, Mišetić, 2010).

Prostorni obuhvat pograničnih područja određen je Nejašmićevim (2008) načinom izdvajanja gdje koristimo dva pravila. U pogranična naselja uključeni su općine/Gradovi neposredno uz kopnenu državnu granicu te općine/Gradovi koji nisu uz samu granicu, ali im je sjedište udaljeno najviše 10 km od granice. U ovom radu izdvojena su sva naselja uz Slovensku granicu na temelju ova dva pravila, uz napomenu da nakon posljednje točke spajanja hrvatsko-slovenske granice u Međimurju, naselja koja se nalaze uz Mađarsku granicu nisu uključena u analizu.

Analiza je provedena na razini naselja gdje je svako naselje dobilo ocjenu prema šest mogućih razreda, na osnovi demografskih resursa koji su izračunati po zadanom modelu, od izrazito povoljnih resursa, do izrazito slabih. Prema tim kriterijima analiza je provedena na 1277 naselja u 64 općine/Gradova unutar sedam županija. Zbog razlika u broju naselja u popisu 2001. i 2011., u analizi imamo dva slučaja gdje smo podatke dva razdvojena naselja popisa 2011. pribrojili naselju kakvo je bilo u popisu 2001. godine radi konzistentnosti: podaci Paraga su pribrojani Trnovu, a podaci Toplica Sveti Martin objedinjeni su s Grkaveščakom (oba slučaja nalaze se u Međimurskoj županiji). Korišteni model, zbog mogućih predviđenih anomalija demografskih resursa, automatski svrstava naselja s manje od 15 stanovnika u posljednji razred s izrazito slabim demografskim resursima, no, obzirom da velika većina takvih naselja već ima

vrlo nepovoljan rezultat resursa, to mijenja demografsku sliku u samo jednom slučaju: naselje Cernik u općini Žumberak koje je sa svojih 11 stanovnika povoljnije ocjenjeno.

3. Značajke pograničnih područja RH uz Slovensku granicu

3.1. Pogranična područja u odnosu na okolne prostore

Zbog svojeg specifičnog teritorijalnog oblika, u Republici Hrvatskoj značajan se udio ukupnog teritorija nalazi u domeni pograničnih područja. Imajući to na umu, u gospodarskom, demografskom, upravnom i razvojnom smislu, to područje sa svim svojim karakteristikama i kontrastima predstavlja značajan i utjecajan prostor koji ni na kakav način ne bi trebao biti zanemaren, iako se razvija u uvjetima snažne centralizacije i litoralizacije države. Trenutna razvojna slika Hrvatske u fokus stavlja obalna područja pod velikim utjecajem turizma, i uz turizam vezanu sezonalnost te fizički i socijalni pritisak koji se javlja u ljetnim mjesecima. Osim turizma koji je najizraženiji na obalnim područjima, u razvojnom smislu najveći značaj ima Zagreb, kao glavni grad te kao dominantno središte gospodarskih, upravnih i prometnih aktivnosti države što za posljedicu ima vrlo izraženu centralizaciju. Takva slika razvoja ostavlja pogranična područja u većini slučajeva izvan najvažnijih razvojnih tokova države.

Važnost pograničnih područja također se može ogledati u činjenici da od 20 županija i Grada Zagreba, samo dvije županije i Grad Zagreb nemaju izlaz na granicu. Naime, prema Popisu stanovništva 2011. godine u Hrvatskoj živi 4 284 889, od čega se 1 149 953 (Nejašmić, 2009) stanovnika nalazi u pograničnim područjima. To čini udio od 26,8 % ukupnog stanovništva što još više naglašava značaj hrvatskih područja uz granicu. Broj žitelja uz slovensku granicu jest 392 314, a njihov udio u ukupnom stanovništvu iznosi 9,2 % te je na temelju tog stanovništva provedena analiza o kojoj će se raspraviti u nastavku. Naravno, sam broj i udio stanovnika u pograničnim područjima nije konačni rezultat zbog sve svoje demogeografske kompleksnosti prostora, stoga osnovu analize predstavlja sintetički pokazatelj demografskih resursa koji uzima brojne kvalitativne i kvantitativne značajke populacije prostora uz slovensku granicu da bi dobili širu sliku prostornog kompleksa.

Iako pogranični prostor uz slovensku granicu ima periferni položaj, to ne umanjuje njegov značaj, razvojne potencijale i dostupne resurse kojima se mudrim upravljanjem lako može doprinijeti bržem razvoju i napretku. Osim toga, taj prostor nikako nije homogen, već ga karakteriziraju veliki kontrasti u broju stanovnika, gustoći naseljenosti, povijesti naseljenosti, disperziji naselja, tradiciji i kulturi, gospodarskom razvoju i brojnim drugim faktorima. Obzirom da se analizirani prostor ne nalazi u vakuumu te nije samostalan i odvojen od ostatka prostornog kompleksa, postoji veliki broj vanjskih ekonomskih, političkih, geografskih i ostalih utjecaja koji imaju značajnu, pa čak i presudnu ulogu u kreiranju demografske slike prostora.

Najizraženiji utjecaj dolazi iz ostatka Hrvatske, ponajviše se osjeća uz veće gradove čije nodalne regije se protežu do pograničnih područja. Privlačna snaga gradskih regija se ogleda u njihovoj funkciji rada koja veže velik broj stanovnika pograničnih područja za svoja radna mjesta u gradskoj aglomeraciji, dok, s druge strane, funkcijom stanovanja doprinosi razvoju, doseljavanju i povećanju broja stanovnika u okolnim satelitskim naseljima od kojih su poneka predmet analize ovog rada. Najveća dinamika je prisutna u zagrebačkoj, riječkoj i varaždinsko-čakovečkoj gradskoj aglomeraciji koje imaju vrlo pozitivan utjecaj na demografske resurse pograničnih područja svojih nodalnih regija. Osim dominantnih unutar-državnih utjecaja, utjecaji s druge strane granice također imaju ulogu u oblikovanju demografskih resursa prostora. Sve veća integracija s Europskom Unijom od pograničnih područja najviše utječe na ona uz slovensku granicu. Blizina i privlačnost bolje plaćenih radnih mjesta u bogatijim zemljama stvaraju negativne trendove u pograničnom području (ali i u cijeloj državi), dok sve bolja integracija te bolje poslovne prilike i veće tržište pozitivno djeluju na prostor.

Interakcija između slovenskog i hrvatskog stanovništva pograničnih područja je slabo zastupljena. Naime, glavni uzrok tome je mogućnost prelaska granice koja se može ostvariti samo na graničnim prijelazima. Na taj način, obližnja naselja koja su odijeljena granicom zapravo nisu susjedna jer da bi se iz jednog došlo u drugo potrebno je prijeći znatnu udaljenost do točke graničnog prijelaza što znatno otežava interakciju u većini slučajeva. S druge strane, naselja koja se nalaze na graničnom prijelazu ili u neposrednoj blizini ostvaruju koristi te u pravilu je prisutna veća dinamika i snažnija međudržavna interakcija. To kao posljedicu ima jači i brži razvoj naselja uz granični prijelaz, pojačani promet roba i ljudi u tranzitu te značajniji politički utjecaj naselja.

3.2. Pogranična područja u modelu centar-periferija

Regionalne razlike u razvijenosti prisutne su oduvijek te ih mnoge znanstvene discipline, uključujući geografiju, pokušavaju objasniti raznim analitičkim metodama i prostornim modelima. Vrlo popularan i poznat jest model centar-periferija koji regionalne razlike i smjer prostornih kretanja stanovništva objašnjava polariziranim razvojem prostora. U polariziranoj prostorno-ekonomskoj organizaciji i strukturi prostora, središte razvoja počinje se razvijati i izdvajati sve većom koncentracijom ekonomskih aktivnosti i kapitala te nadalje sve većim potencijalom za inovacijama, za razliku od periferije koja zbog ograničenih resursa, slabijom gospodarskom aktivnosti stanovništva te manjim mogućnostima za inovacijama sve više zaostaje i usporava u razvoju (Pejnović, 2004). Takav razvoj događaja uvodi prostor u začarani krug (Pejnović, 2004) gdje mlađe i obrazovanije stanovništvo migrira iz perifernog područja

prema središtu što za posljedicu ima promjenu dobne strukture – na periferiji dolazi do starenja stanovništva uzrokovanog selektivnom migracijom. Zatim, manje lokalno tržište i kupovna moć periferije za posljedicu ima smanjenje ulaganja, opadanje lokalnih usluga te općeniti pad atraktivnosti područja. S vremenom dolazi do intenziviranja spomenutih procesa te sve većeg jaza između razvijenog centra u odnosu na periferiju koju karakteriziraju sve veće zaostajanje i smanjenje ekonomskih i demografskih aktivnosti u prostoru. Takav začarani krug jednom kad se pokrene, vrlo teško se može zaustaviti i preokrenuti obzirom da s vremenom te razlike na relaciji centar-periferija postaju sve veće i izraženije. Slijedom čvrste kauzalnosti opće-razvojnih i demografskih procesa dolazi do multiplikativnih utjecaja negativnih posljedica, što u budućnosti umanjuje izgleda za revitalizaciju demografski osiromašenih područja te dovodi u pitanje uravnotežen i stabilan razvoj Hrvatske (Nejašmić, Mišetić, 2010).

Obzirom da pogranična područja čine periferiju i rubne dijelove svake države, vrijedi osvrnuti se na model centar-periferija u slučaju pograničnih područja uz slovensku granicu. Već ranije je spomenuto da ovaj prostor nikako nije homogen te da ga karakteriziraju brojni kontrasti u razvijenosti. Dakle, iako cjelokupni analizirani prostor ima rubni položaj u državi, on sadrži određene dijelove koje nikako ne možemo okarakterizirati kao periferne dijelove u razvojnom smislu države. Naime, prije svega, na sjeveru je u samo analizirano područje uključena jezgra varaždinsko-čakovečke gradske aglomeracije, znači sami gradovi Varaždin i Čakovec sa svojim obližnjim naseljima. To područje sadrži sve pokazatelje jezgre, postoji razvijena dinamika gospodarskih, prometnih, kulturnih i političkih aktivnosti, a sve se to odražava na sliku demografskih resursa gdje se pozitivni demografski pokazatelji polarizirano šire iz jezgre u okolicu. Osim sjevera u koji je uključena sama jezgra gradske aglomeracije, nodalne regije gradskih aglomeracija Zagreba i Rijeke također se protežu i u prostor pograničnih područja. Zahvaljujući utjecaju središta, za te prostore isto tako možemo reći da su zahvaćeni snažnijom urbanizacijom, većom dinamikom gospodarskih aktivnosti, boljom demografskom slikom te jačim razvojem općenito.

Trend i intenzitet prostorne polarizacije naseljenosti uzrokuje da Hrvatska u sve jačoj mjeri poprima izgled „otočne“ države, s prostorno izdvojenim urbanim područjima oko makroregionalnih središta i širokim, rijetko naseljenim prostorom uz koji vežemo depopulaciju i demografsko izumiranje (Pejnović, Kordej-De Villa, 2015). Procese koji se odvijaju u začaranom krugu centar-periferija vrlo je teško usporiti, zaustaviti i preokrenuti, no obzirom da u pograničnim područjima na slovenskoj granici postoje brojni utjecaji centralnih i razvijenijih gradskih aglomeracija, negativni trendovi imaju mogućnost preokreta. Takva prostorna slika daje nam na znanje da nisu svi pogranični dijelovi periferno položeni u razvojnom smislu te da

oni sadrže značajan potencijal daljnjeg razvoja i širenja razvojnih smjernica iz centra prema periferiji. Demografski osiromašena pogranična područja s ostarjelom populacijom koja su već zahvatili negativni procesi praznjenja stanovništvom imaju potencijala uključiti se u razvojne tokove centralnih naselja te time unaprijediti demografsku sliku.

3.3. Kulturno-geografska obilježja pograničnih područja

U poglavlju 3.1. spomenuta je otežana i oslabljena interakcija između naselja odijeljenih državnim granicom (osim u slučaju naselja na graničnim prijelazima), međutim, u ovim područjima granica je relativno nova pojava zbog pripadnosti istim državnim tvorevinama velikim dijelom povijesti, stoga na povezanost stanovništva veliku ulogu imaju historijsko-geografski faktori. Pojava granice u većini slučajeva otežala je prekogranično poslovanje lokalnih tvrtki i obrta te povećala troškove gospodarenja posjedima koji su se našli s druge strane granice. To je dovelo do manjeg stupnja povezanosti stanovništva te slabljenja ili potpunog zamiranja određenih gospodarskih djelatnosti što se negativno odrazilo na razvoj prostora.

Iako danas interakcija među pograničnim područjima dviju država slabi te nema tendencija da bi se u skoroj budućnosti mogla intenzivirati, zbog već spomenutih historijsko-geografskih faktora, stanovništvo je i dalje ostalo povezano. Barbič (2000), u svojem radu navodi kulturne sličnosti stanovništva koje su se razvile mnogim i čestim poslovnim, prijateljskim i obiteljskim odnosima stvaranih čestim i brojnim interakcijama tijekom povijesti u vrijeme kad na stanovništvo nije utjecalo postojanje međudržavne granice. Brojni kontakti postoje, a oni se odražavaju u velikom broju brakova sklopljenih između hrvatskog i slovenskog stanovništva što nadalje ostavlja velik broj obiteljskih i rodbinskih kontakata koji se i danas održavaju. Osim toga, Barbič također navodi da se povezanost u velikoj mjeri može osjetiti u jeziku jer su u dijalektu prisutne značajne lokalne specifičnosti na čije formiranje su velik utjecaj imali hrvatski i slovenski jezik. Uz to, prisutne su zajedničke folklorne karakteristike koje su prisutne s obje strane granice. Postojeći odnosi u današnje vrijeme manje su zastupljeni, manje se ili više ne razvijaju, a glavni faktor tome je međudržavna granica koja u velikoj mjeri otežava interakciju, povezivanje i unapređivanje odnosa među stanovništvom pograničnog područja dviju država.

U budućim razdobljima možemo očekivati sve jače međusobno kulturno udaljavanje stanovništva odvojenog državnim granicom jer ne postoje nikakvi znakovi jačanja i intenziviranja međusobnih kulturnih, obiteljskih, rodbinskih i prijateljskih odnosa. Naravno,

povezanost će u nekom stupnju i dalje ostati, no nema smisla očekivati veću i bolju interakciju u situaciji u kojoj se stanovništvo sve više okreće i integrira sa unutrašnjosti svojih država. Analiza demografskih resursa ukazuje na snažne utjecaje gradskih aglomeracija na naselja hrvatskih pograničnih područja. Pogranična naselja s boljim demografskim pokazateljima, dinamičnijim gospodarstvom i demografskim aktivnostima, funkcionalno su najviše povezana i orijentirana prema gradovima čijim nodalnim regijama pripadaju. Naselja s lošijom strukturom demografskih resursa u pravilu su manje dinamična i slabije povezana s okolinom te kulturne smjernice u pravilu imaju slabiji i sporiji utjecaj obzirom da takva naselja imaju veći udio starog stanovništva što se veže za sporije prihvaćanje ideja, inovacija i kulturnog utjecaja (Nejašmić, Toskić, 2013 prema Ekonomski institut, 2007).

4. Demografski resursi i razvojni potencijal pograničnog prostora

Geografski prostor je vremenski gledano vrlo dinamičan fenomen koji doživljava opipljive i vidljive promjene, unapređenja i degradacije pod utjecajem raznih sila, procesa, djelovanja i aktivnosti. Dominantan utjecaj na sve prostorne promjene ima stanovništvo sa svim svojim kompleksnim sastavnicama, strukturom, procesima i organizacijom kojima djeluje na svoju okolinu. Prema tome, u sustavu znanosti postoje brojne znanstvene discipline i grane koje razvijaju pokazatelje, metode i modele pomoću kojih se želi prikazati prostorna slika stvarnosti. U demogeografskom pogledu, fokus istraživanja stavlja se na kretanja, strukturu, odnose i procese stanovništva u prostoru na kojeg utječe, mijenja i razvija.

U geografskim, demografskim i sličnim istraživanjima najčešće se poseže za proučavanjem kretanja i strukture stanovništva određenog prostora, međutim za potrebe određivanja razvojnih potencijala koje sadrži stanovništvo nekog područja, nužno je koristiti se sintetičkim pokazateljem koji objedinjuje razna strukturna obilježja stanovništva kako bi analiza čim preciznije mogla odrediti demografsku sliku prostora. U svrhu lakšeg uočavanja trenutnog stupnja razvoja, ali i razvojnih potencijala stanovništva određenog prostora, nužno je sagledati sve demografske resurse koji se javljaju u analiziranom području. Raniji pokušaj određivanja demografskih resursa u odnos stavlja varijable strukture stanovništva, vitaliteta stanovništva te kvalitativne varijable koje se odnose na stupanj obrazovanja stanovništva (Nejašmić, 2008) gdje je naglasak stavljen na realno stanje u prostoru bez uzimanja u obzir potencijala koje stanovništvo sadrži u sebi.

Nedugo zatim, sintetični pokazatelj demografskih resursa (Mišetić, Nejašmić, 2010) u odnos stavlja kvantitativna i kvalitativna te društvena i biološka obilježja koja uključuju stvarno i potencijalno stanje stanovništva u svrhu lakše usporedbe i vrednovanja demografskih resursa naselja. Stupanj razvijenosti analiziranog prostora određen je, prije svega, dinamikom međupopisne promjene te biološkim potencijalom koji za pretpostavku uzima da mlađe stanovništvo može više sudjelovati u demografskoj obnovi. Elementi prirodnog kretanja i dobnog sastava nalaze se u indeksu vitaliteta čime u analizu uključujemo ostarjelost stanovništva. Osim demografskih pokazatelja, Nejašmić i Mišetić veliki naglasak stavljaju na „ljudski kapital“ čime se u demografske resurse želi uvrstiti obrazovanje stanovništva i kreativni potencijal. Kao svojevrsni dodatak Nejašmićevom modelu, važan element je demografska masa, odnosno broj stanovnika promatrane prostorne jedinice.

Ovako komponiran sintetični pokazatelj sadrži mnoge razvojne čimbenike stanovništva te stavlja naglasak ne samo na demografske pokazatelje, već i na vrijednost koju obrazovna

struktura stanovništva ima u resursima određenog prostora. U uvjetima sve izraženije depopulacije i starenja stanovništva, obrazovanje i obrazovni potencijali stanovništva imaju sve značajniju ulogu u kreiranju demografskih resursa. Razvojne mogućnosti naselja uvelike ovise o mogućnosti stanovništva da prihvaća i razvija nove ideje te da sudjeluje u sve globaliziranijem svijetu, a to je u većoj mjeri moguće ostvariti sa većim stupnjem obrazovanja stanovništva. Zatim, nije se zaboravilo na sam broj stanovnika (demografsku masu) koja ima iznimnu vrijednost u privlačenju investicija, kapitala i stanovnika. Naime, veća naselja i gradovi svojom veličinom, snažnijom dinamikom, većim tržištem i boljim uvjetima zapošljavanja polarizirajuće djeluju na prostor razvijanjem iz središta prema periferiji. Na taj način, broj stanovnika i veličina naselja direktno utječu na buduća kretanja i razvoj demografskih resursa samog naselja, ali i funkcionalno povezane okolice.

Analizom demografskih resursa pograničnih područja uz slovensku granicu utvrđuju se složeni odnosi, strukture, dinamika i obilježja naselja te unutarnji i vanjski utjecaji na prostorni raspored demografskih resursa. Pogranična područja svojim rubnim geografskim položajem podliježu utjecaju brojnih vanjskih čimbenika, od kojih dominantni dolaze iz unutrašnjosti države i direktno djeluju na raspodjele, promjene i dinamiku u demografskoj strukturi, gospodarskim aktivnostima i razvoju prostora. Utjecaji s druge strane granice također imaju svoj utjecaj koji nije zanemariv, a odražava se u kulturnim značajkama stanovništva, ali i određeni centri imaju svoju privlačnu snagu kroz funkciju rada. Osim vanjskih utjecaja na područje – struktura, organizacija i međusobni odnosi naselja imaju jednako važnu ulogu u stvaranju aktualne slike demografskih resursa u prostoru. Naravno, potrebno je naglasiti da zbog svojeg oblika i međusobnih udaljenosti naselja, određeni utjecaji mogu imati dominantnu ulogu u nekim naseljima, dok u drugim taj utjecaj slabi ili se potpuno gubi: primjerice, utjecaj Zagreba najviše je naglašen u pograničnom području Zagrebačke i Krapinsko-zagorske županije, dok je na krajnjem zapadu ili sjeveru pograničnih područja istraživanog prostora taj utjecaj znatno oslabljen i neprimjetan te se gubi pred snagom drugih utjecaja u prostoru. Takva situacija u prostoru specifična je za pogranična područja jer ona ne čine jednu homogenu funkcionalno povezanu cjelinu, nego pojedini dijelovi već pripadaju određenim razvojnim krugovima što ćemo u nastavku detaljno analizirati. Ta specifičnost pograničnim područjima daje vrlo dinamičan, različit, kontrastan i složen karakter u smislu strukture, organizacije i odnosa demografskih resursa u prostoru gdje su moguće vrlo različite varijacije prostornih čimbenika i utjecaja što se u nastavku odražava na sve segmente života stanovništva te trenutna i buduća demografska kretanja.

Hrvatski teritorij, gledano kao cjelinu, obilježavaju negativni demografski procesi depopulacije i starenja stanovništva, što možemo izdvojiti kao temeljni demografski proces države (Nejašmić, 2008), a tako jaka depopulacija posljedica je kombiniranog učinka negativne prirodne promjene i iseljavanja stanovništva. Hrvatsko stanovništvo nalazi se u kasnoj fazi demografske ostarjelosti (duboka starost) (Nejašmić, Toskić, 2013), što stvara znatne teškoće u razvojnim potencijalima prostora te ima direktni utjecaj na buduća kretanja i dinamiku stanovništva obzirom da se sa starijim stanovništvom povezuju niže razine fertiliteta te slabije prihvaćanje novih ideja i inovacija. „U društvu u kojem je postotak starih ljudi pretjerano velik, očigledno je teško uspostaviti zadovoljavajući i uravnotežen socijalni život. Štoviše, može se smatrati da starenje ima reperkusije na mentalitet, na nivo optimizma i duh poduzetništva stanovništva” (Nejašmić, Toskić, 2013 prema Mendras, 1986, 205-206). Činjenica da pogranična područja imaju rubni položaj nije utjecala na stvaranje razlika u stupnju ostarjelosti u odnosu na Hrvatsku u cjelini iz čega proistječe da pogranična i ukupna populacija Hrvatske imaju sličan sastav stanovništva prema dobi (Nejašmić, Toskić, 2015). Pogranična područja uz slovensku granicu u većini slučajeva nisu izuzetak spomenutih procesa, no prisutne su velike razlike te različiti intenziteti procesa, pa čak i u nekim slučajevima je prisutan porast stanovništva i poboljšanje dobne strukture. Analizirana pogranična područja u prosjeku se uklapaju u prosječnu demografsku sliku cijele Hrvatske, međutim, obzirom da je prisutna iznimna prostorna diferencijacija pojedinih demografskih procesa te utjecaja na naselja i stanovništvo, u nastavku je fokus istraživanja stavljen na regionalne disparitete i specifičnosti koji su doveli do trenutnog stanja demografskih pokazatelja u sklopu demografskih resursa. Obrazovna struktura svoje prostorne značajke, strukture i poveznice veže uz blizinu gradova i administrativnih središta jer u pravilu, stanovništvo s boljom obrazovnom strukturom nalazi se u naseljima koja sadrže obrazovne institucije, od osnovnih i srednjih škola, do visokih škola, veleučilišta i sveučilišta. Prema tome, bolja umreženost naselja u strukturi obrazovnih institucija ima aktivnu ulogu u poboljšanju slike demografskih resursa kroz kvalitativne pokazatelje. Obzirom na negativne trendove demografskih procesa, presudnu ulogu za smjer i intenzitet promjena demografskih resursa ima obrazovanje stanovništva, čija se značajnost povećava sa stupnjem razvijenosti prostora (Pejnović, 2015) te, prema tome, za buduće aktivnosti, inovativnost razvoj i unapređenje prostora obrazovanje ima bitnu ulogu koja će sve više rasti, ako će demografski pokazatelji nastaviti bilježiti negativne trendove. Prostorna slika demografskih resursa ukazuje (Sl. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) na već spomenute razlike, diferencijacije i kontraste koji su prisutni u pograničnom području uz slovensku granicu. Odmah je primjetna dominacija naselja sa indeksom demografskih resursa manjim od 5. Naime,

razlog tome je velik broj naselja s vrlo malim brojem stanovnika koja imaju vrlo slabe potencijale za razvoj demografskih resursa te su vrlo podložna negativnim demografskim procesima koji ih nadalje osiromašuju i prazne. Takva struktura usitnjenih naselja koja su vrlo ovisna o većim naseljima u okolici da zadovolje čak i primarne centralne usluge poput trgovine, pošte ili bankomata ima pogubni utjecaj na prostornu sliku i raspodjelu resursa te stavlja u pitanje opstanak velikog broja takvih naselja. Nužno je spomenuti i mrtva naselja, odnosno kompletno demografski ispražnjena naselja s nula stanovnika kojih ima 53 od ukupnih 1279, što čini 4,1 % svih analiziranih pograničnih naselja. To je jedna vrlo zabrinjavajuća činjenica jer udio mrtvih naselja je poprilično velik, a obzirom da je velika većina naselja, pogotovo malih i patuljastih, zahvaćena procesima prirodnog pada, iseljavanja i starenja stanovništva možemo očekivati sve veći broj naselja bez stanovnika u skorom budućem razdoblju. Za razmjere demografske katastrofe koja se trenutno odvija u pograničnim područjima, ali i cijeloj Hrvatskoj, od velike važnosti će nam biti popis stanovništva 2021. godine da možemo odrediti intenzitet daljnjeg nestajanja naselja. Mrtva naselja pograničnih područja uz slovensku granicu koncentrirana su u pojedinim regijama koje su obilježena nepovoljnim prirodno-geografskim položajem i prometnom izolacijom te ih već tradicionalno karakterizira iseljavanje i pogoršavanje dobne strukture stanovništva, a to su u najvećoj mjeri područje Žumberka i Gorskog Kotara, ali i neki dijelovi Istre, o čemu je u nastavku rada više rečeno (potpoglavlja 4.5, 4.6 i 4.7).

Naselja s nešto boljom strukturom demografskih resursa nalaze se u blizini gradova i značajnijih administrativnih središta od kojih se najviše ističu naselja Zagrebačke županije uz zagrebačku gradsku aglomeraciju te naselja Međimurske i Varaždinske županije uz varaždinsko-čakovečku gradsku aglomeraciju. Na tom prostoru prisutni su polarizirajući utjecaji jezgre aglomeracija prema periferiji koji se ogledaju u razvijenim gospodarskim, prometnim, upravnim i demografskim odnosima grada i njegove funkcionalno povezane okolice i regije. Zatim, značajan utjecaj na demografske resurse ima i gustoća stanovništva, povezanost naselja, ali i razvijenost same regije što možemo vidjeti u slučaju Istarske županije te Krapinsko-zagorske gdje povoljna razdioba naselja i stanovništva omogućuje bolju umreženost i samodostatnost naselja, a to ima direktni utjecaj na ublažavanje i usporavanje negativnih demografskih procesa te brojnim manjim naseljima omogućava opstanak, razvoj i bolju povezanost.

4.1. Pregled demografskih resursa Međimurske županije

Najsjeverniju i najgušće naseljenu, a ujedno i najmanju županiju Republike Hrvatske, omeđenu s dvije državne granice, slovenskom na sjeverozapadu i mađarskom granicom na sjeveroistoku te rijekom Dravom na jugu, karakterizira vrlo usitnjena administrativno-teritorijalna podjela na Gradove i općine te relativno veća seoska naselja u odnosu na ostatak Hrvatske. Takav geografski rubni položaj uz dvije granice velikoj većini naselja i županijskog teritorija daje pogranični karakter. Za potrebe ovog rada analizirana su naselja uz slovensku granicu kojih ima 96 od ukupnih 131 međimurskih naselja (mnoga naselja uz mađarsku granicu također su pogranična u svakom smislu no nisu obuhvaćena analizom ovog rada). Prostor pograničnih područja uz slovensku granicu Međimurske županije obuhvaća 13 Gradova/općina gdje živi 79 239 stanovnika, što čini 69,6 % ukupnog stanovništva županije (DZS, 2013a). Specifičnost Međimurske županije, uz Varaždinsku, jest da se administrativno središte županije nalazi u sastavu pograničnih naselja, što ni malo ne čudi ako znamo da se većina Međimurske županije nalazi u blizini granice te su većina naselja pogranična ili vezana raznim odnosima, djelatnostima i aktivnostima uz granicu. Od spomenutih 13 Gradova/općina Međimurske županije u pograničnom prostoru, možemo izdvojiti dva upravna grada – Čakovec, kao administrativno središte županije te najveći i gospodarsko, prometno, kulturno i politički najznačajniji grad, a uz njega, Mursko Središće, grad koji se nalazi uz samu granicu te je važan granični prijelaz prema Sloveniji. Osim Murskog Središća, u smjeru Slovenije postoji još jedan granični prijelaz za međunarodni promet putnika i roba, Trnovec, no taj prijelaz ima znatno manji obujam prometa i utjecaj na razvoj prostora od većeg, afirmiranijeg i dominantnijeg Murskog Središća.

Samo naselje Čakovec broji 15 147 stanovnika, dok upravni grad Čakovec kao cjelina obuhvaća 14 naselja u kojima prema popisu 2011. živi 27 104 stanovnika (DZS, 2013a). Uz to, bitno je spomenuti funkcionalno i morfološko povezana naselja bliske okolice Čakovca koja su izdvojena u zasebne općine, no i dalje s Čakovcem čine jednu usko povezanu funkcionalnu cjelinu te ih je na taj način nužno promatrati. Prije svega, to je Nedelišće, drugo naselje po broju stanovnika Međimurske županije, no zbog svoje blizine i funkcionalne povezanosti s Čakovcem, nema status grada. Zatim, općine Šenkovec, Pribislavec i Strahoninec broje preko dvije tisuće stanovnika, a također su morfološki i funkcionalno „naslonjene“ na Čakovec koji se nalazi u središtu gradske regije čime cijela regija broji preko trideset tisuća stanovnika. Sve tri općine sastoje se od jednog naselja te pridonose usitnjenosti administrativno-teritorijalnog ustroja Međimurske županije, no obzirom da naselja svojim brojem stanovnika mogu opravdati status općine i samodostatnost, to ne predstavlja teškoću u razvoju ni problem u županijskom

teritorijalnom ustroju. Blizina, veličina, razvijenost te dobra prometna, socijalna i funkcionalna povezanost grada Varaždina i Čakovca te njihovih funkcionalno vezanih okolica igra bitnu ulogu u dnevnoj interakciji u gospodarskom, prometnom, kulturnom i obrazovnom smislu, no specifičnost ove gradske aglomeracije jest dvojezgren razvoj. Demografska masa, stupanj urbanizacije i gospodarska razvijenost koncentrirana u gradskoj regiji s Čakovcem u središtu dovoljna je da djeluje kao sekundarna jezgra razvoja. Takav položaj gradske aglomeracije stvara osovinu razvoja koja se proteže od Varaždina u smjeru Čakovca, a dalje se nastavlja uz važni tranzitni prometni koridor prema graničnom prijelazu u Murskom Središću što ima svoj jasan odraz na sliku demografskih resursa Međimurske županije (Sl. 2).

Jedan od gradova koji u recentnom razdoblju doživljava procvat i ubrzani razvoj jest Mursko Središće, na što veliki utjecaj ima povoljan prometni položaj uz granični prijelaz prema Sloveniji. Već je spomenuta slabija, otežana i limitirana prekogranična interakcija te da se pod utjecajem granice naselja sve više orijentiraju prema unutrašnjosti na štetu prekogranične suradnje, no to nije slučaj na graničnim prijelazima, a Mursko Središće je odličan primjer toga. Dakle, Mursko Središće je primjer razvoja grada pod utjecajem povoljnog geografskog i prometnog položaja, ali i političkih i upravnih odluka. Samo naselje, ali i cijeli upravni grad bilježe porast broja stanovnika (DZS 2001, 2013a) u posljednjem međupopisnom razdoblju, a na to nisu utjecaj imali polarizirajući efekti gradskih aglomeracija što je slučaj u većini naselja koja bilježe rast. Koeficijent dinamike naselja Murskog Središća iznosi 1,03 te broji 122 stanovnika više nego u 2001. godini, dok demografski resursi pripadaju razredu B – povoljni demografski resursi. Prvi faktor takvom razvoju jest prometni položaj, odnosno dobra prometna infrastruktura iz smjera Čakovca i unutrašnjosti Hrvatske prema Slovenskoj granici što omogućuje značajan razvoj gospodarskih djelatnosti i aktivnosti te time gradu daje privlačnu snagu u radno-funkcionalnom smislu i stvara dobre uvjete za razvoj zaposlenosti i poduzetništva. Drugi razvojni faktor grada je političkog karaktera, a odnosi se na odluku otvaranja graničnog prijelaza sa Slovenijom te odluku unapređenja u status Grada. To je dovelo do koncentracije prijelaza ljudi i robe na graničnom prijelazu te je grad postao važna točka u prometno-tranzitnom sustavu. Status grada je omogućio dolazak upravnih djelatnosti i centralnih funkcija koje ubrzavaju razvoj i povećavaju privlačnu snagu grada čime se postiže značajan rast i razvoj demografskih resursa u relativno kratkom vremenskom roku, ne samo grada, već i njegove uže okolice.

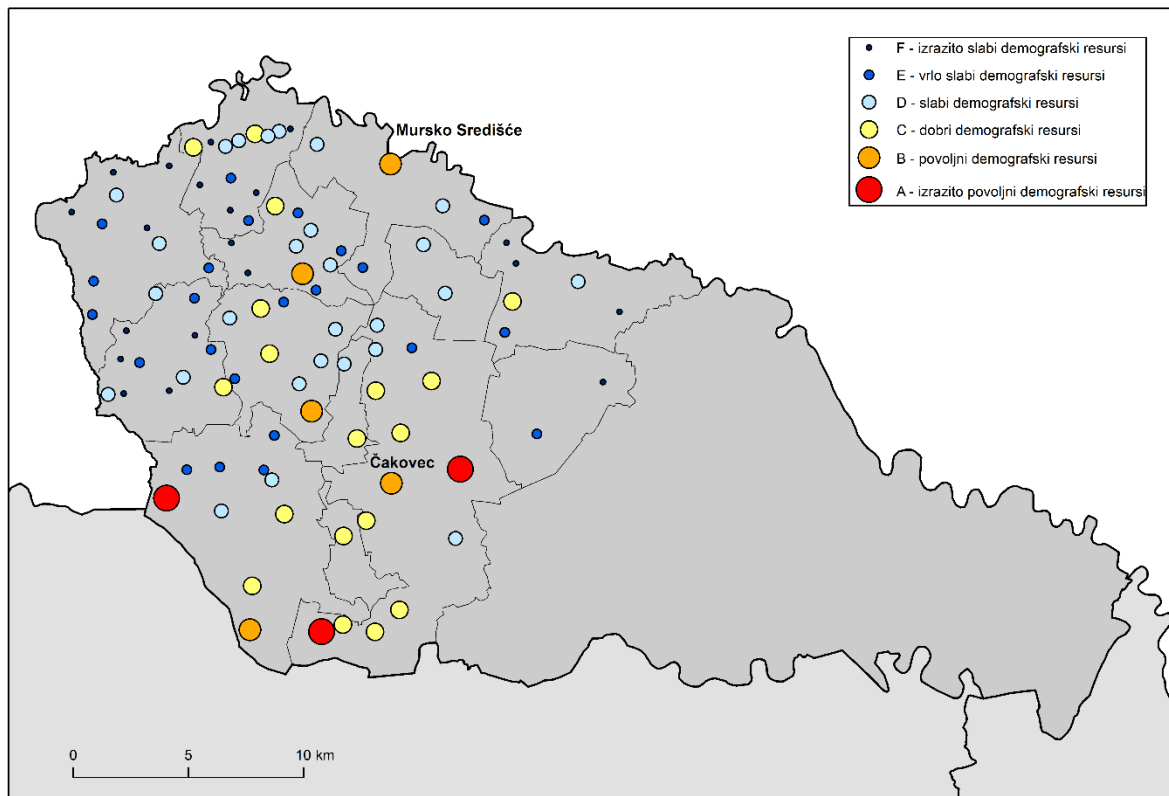
Prostor Gornjeg Međimurja na zapadu županije karakterizira brežuljkasti reljef te veće nadmorske visine što je uvjetovalo razvoj relativno manjih naselja s manjim brojem stanovnika u odnosu na nizinski dio Međimurja. Stoga je reljef glavni čimbenik u stvaranju današnje

strukture naselja, razdiobe i manje gustoće stanovništva te razvoja različitih gospodarskih i poljoprivrednih (vinogradarski krajolik) djelatnosti koje nisu prisutne u ostatku županije. Prisutan je pozitivan razvojni utjecaj turističkih djelatnosti na demografske resurse u Svetom Martinu na Muri te bližoj okolini na samom sjeveru županije gdje se razvio turizam toplica. Međutim, prostor Gornjeg Međimurja također obilježava slabiji gospodarski razvoj i prometna povezanost te gora demografska slika s uznapredovalim negativnim demografskim procesima. Prisutna je depopulacija i starenje stanovništva u znatno većoj mjeri u odnosu na ostatak Međimurja, s tendencijom daljnjeg pogoršanja stanja. Naime, naselja Gornjeg Međimurja izostavljena su iz glavne razvojne osovine županije koja se kreće od Čakovca u smjeru Murskog Središća, a glavni razlog tome je manji obujam prometa zbog slabije prometne povezanosti i lošije infrastrukture te usitnjenost naselja u kojima dominiraju slabiji demografski resursi. To dovodi do manje atraktivnosti prostora za useljavanje, pospješuje procese demografskog praznjenja i smanjuje mogućnosti stanovništva za prihvaćanje novih ideja i inovacija čime ulazimo u začarani krug negativnih procesa koji uzročno-posljedično djeluju jedan na drugi. Razvojna i privlačna snaga Varaždinsko-čakovečke gradske regije ima dominantan utjecaj na odljev stanovništva u tom smjeru te svojim utjecajem pospješuje negativne demografske procese, a također je prisutan značajan odljev radne snage preko granice u Sloveniju, a pretežno u Austriju i Njemačku zahvaljujući svojoj blizini, većim plaćama i boljim uvjetima na radu.

Obzirom da se grad Graz u Austriji, kao veliki centar rada, te u manjem stupnju Maribor i Ljutomer u Sloveniji nalaze unutar mogućnosti, odnosno dosega dnevnih migracija, Međimurska županija najizloženija je utjecaju promjene radnog mjesta u inozemstvo što je u pravilu prvi korak prema migraciji i trajnoj promjeni boravišta. Ipak, blizina razvijenijih germanskih zemalja ne mora nužno biti loša jer zahvaljujući samoj toj blizini ne gube se kontakti s mjestom rođenja te je moguć povratak s kapitalom koji se dalje koristi u razvojne svrhe Međimurske županije. Proces iseljavanja intenziviran je ulaskom u Europsku Uniju te ćemo tek vidjeti direktni materijalizirani utjecaj u prostoru analizom popisa stanovništva 2021. godine.

Bitni faktor Međimurske županije koji ima utjecaj na demografske resurse jest značajan udio romske populacije u ukupnoj populaciji s tendencijom daljnjeg porasta u budućim razdobljima. U zadnjem međupopisnom razdoblju broj romske populacije povećao se s 1 946 na 5 107 što predstavlja rast od 262,4 % (DZS, 2001, 2013a), a takav izraziti rast se može objasniti prije svega visokim stopama nataliteta i prirodnog prirasta unutar romske zajednice, dok drugi razlog možemo naći u mogućnosti da dio Roma uopće nije popisano ili da se tijekom popisa neki nisu izjasnili kao pripadnici romske nacionalne manjine (Šlezak, 2009). Romsku zajednicu

obilježava izrazito mlada populacija što ima vrlo povoljni utjecaj na demografske resurse naselja sa značajnijom romskom manjinom što u analizi pograničnih naselja možemo vidjeti u Pribislavcu, Trnovcu (u kojem je obuhvaćeno romsko naselje Parag) te Kuršancu koji pripadaju razredu A s izrazito povoljnim demografskim resursima na što je presudan utjecaj imalo mlado stanovništvo romske manjine. Šlezak (2009) ukazuje na neravnomjernu raspodjelu romskog stanovništva u strukturi naselja Međimurske županije pri čemu se razvila pojava prostorne segregacije što stvara brojne kulturne i gospodarske probleme.

Sl. 2. Demografski resursi naselja pograničnih područja Međimurske županije 2011. godine
Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Tipizacija prema demografskim resursima od ukupnih 96 pograničnih naselja uz slovensku granicu izdvaja 20 naselja s izrazito slabim, 23 naselja s vrlo slabim te 27 naselja sa slabim demografskim resursima, dok dobre demografske resurse sadrži 18 naselja, povoljne 5 naselja te 3 naselja s izrazito povoljnim demografskim resursima (Sl. 2). Analiza demografskih resursa ukazuje na odmah primjetne prostorne razlike između demografski povoljnog područja središnjeg Međimurja od demografski slabije razvijenog zapada gdje važan polarizirajući utjecaj ima Čakovec, kao demografsko, gospodarsko, obrazovno i upravno središte županije. Čakovečka regija većinom pripada razredu dobrih i povoljnih demografskih resursa zahvaljujući koncentraciji veće demografske mase u prostoru, dobre dobne strukture

stanovništva te povoljnih obrazovnih pokazatelja. Svojom funkcijom rada Čakovec i funkcionalno povezana okolica privlačno djeluju na useljavanje mlađeg radno-sposobnog stanovništva kojim se pomlađuje dobna struktura i unapređuju demografski resursi. Međutim, kao što je slučaj u velikoj većini Hrvatske, indeks vitaliteta je manji od 1 u većini naselja što označuje da dobna struktura stanovnika uvelike ovisi o useljavanju. Iako to još nije izraženo kao u većim gradskim regijama, u naselju Čakovec smanjuje se broj stanovnika u korist okolnih naselja koja sve više rastu te poprimaju bolje demografske resurse pod utjecajem urbanizacije i metropolizacije. Obrazovna struktura naselja s povoljnim i dobrim resursima jest također povoljnija čemu doprinosi blizina obrazovnih institucija te su razlike između međimurskih gradova i njihove okolice primjetne, iako i dalje nisu presudne u većini slučajeva. Čakovec značajnije odstupa od prosjeka u udjelu tercijarno obrazovanog stanovništva sa preko 30 % što u pravilu vrijedi za veće gradove jer ih karakterizira obrazovanje stanovništva te brže prenošenje ideja i inovacija.

Druga krajnost su gospodarski slabije razvijena naselja s manjim brojem stanovnika udaljena od razvojnih centara županije uz koja vežemo slabije demografske resurse. Naselja manjeg broja stanovnika, lošije dobne strukture, manjih potencijala i u pravilu slabije obrazovne strukture isključena su iz glavnih razvojnih tokova područja te se razvijaju brojni problemi te zaostajanje u odnosu na razvijenija veća naselja. Takva situacija dalje potiče negativne demografske procese koji koče gospodarski razvoj naselja čime ona postaju sve manje privlačna za život i osnivanje obitelji. Za takva naselja pograničnog područja Međimurske županije karakteristično je da su prometno slabije povezana te im je dostupnost centralnih funkcija otežana što opet pospešuje relativno zaostajanje i degradaciju demografskih resursa. Sva ta naselja zbog slabije povezanosti s glavnim pravcima razvoja u budućnosti očekuje slabija slika demografskih resursa zbog nastavka trendova iseljavanja mlađeg stanovništva što će samo ubrzati demografsko pražnjenje naselja te će dobna, ali i obrazovna struktura poprimiti još slabije rezultate obzirom da je mlađe stanovništvo uglavnom većeg stupnja obrazovanja od starijeg. Sposobnost naselja sa slabijim demografskim resursima za inovacijama i za uključivanjem u razvojni krug koji se širi iz gradske aglomeracije je manja s tendencijom daljnjeg pada što dovodi do sve veće izolacije, isključenosti, zaostajanja te veće ovisnosti o centralnim, obrazovnim, upravnim i gospodarskim funkcijama i funkciji rada većih naselja u blizini čiji će utjecaj biti sve intenzivniji. Imajući u vidu kakve razvojne koristi bi bolja prometna povezanost donijela tim naseljima, potrebno je razmotriti veća infrastrukturna ulaganja i bolju organizaciju centralnih funkcija, iako reljef te usitnjenost i mali broj stanovnika naselja ostaju otežavajući faktori.

4.2. Pregled demografskih resursa Varaždinske županije

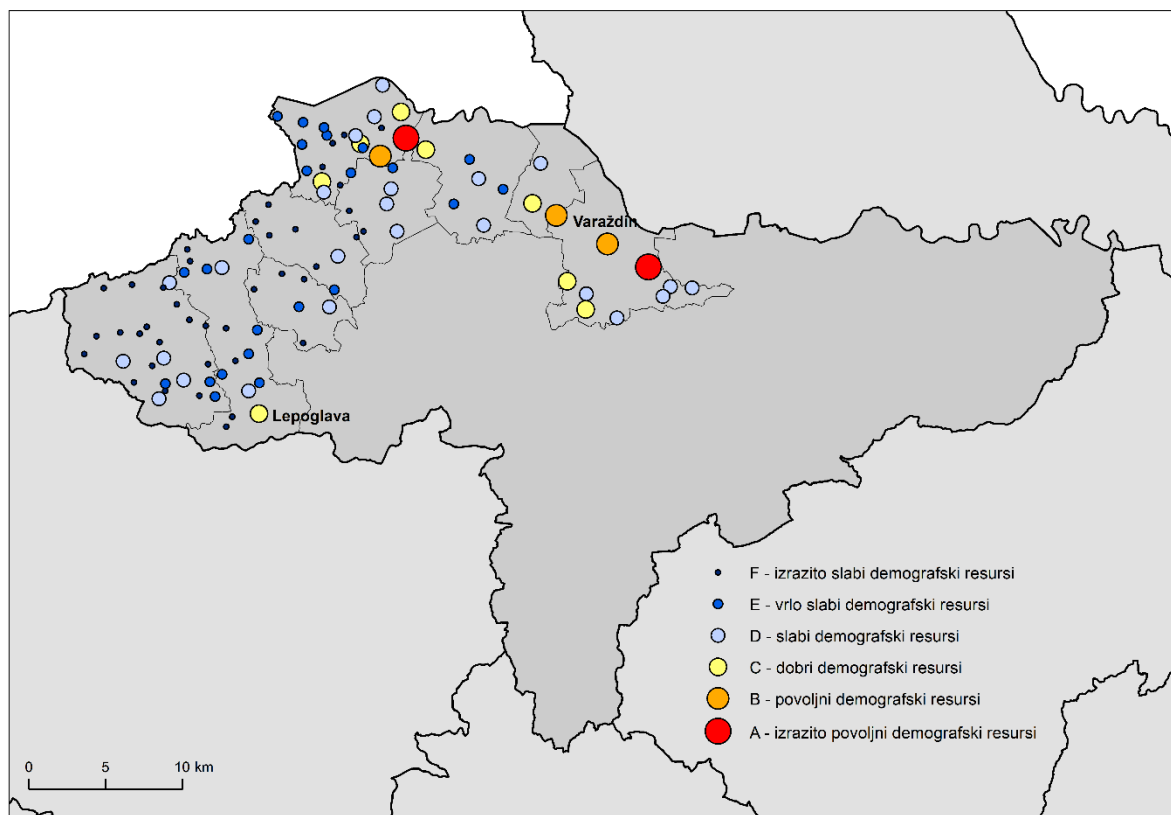
Varaždinska županija, nakon Međimurske, druga je po gustoći naseljenosti u Hrvatskoj što je, zapravo, obilježje cijelog sjeverozapadnog pojasa koji se proteže od Međimurja, preko Zagorja do Zagreba. Jedna je od dvije županije koje pripadaju tradicionalnoj regiji Zagorje te se u njoj ujedno i nalazi najveći grad cijelog analiziranog područja pograničnih naselja uz slovensku granicu te središnje naselje i primarni centar Varaždinsko-čakovečke gradske aglomeracije. Brdoviti reljef županije te velika gustoća naseljenosti imali su utjecaj na značajnu disperziju naseljenosti specifičnu Zagorju te usitnjenu administrativno-teritorijalnu podjelu županije u odnosu na ostatak Hrvatske. Pogranična područja obuhvaćaju zapadni i sjeverozapadni dio županije gdje se od ukupnih 301 naselja nalazi njih 101 u što je uključeno i administrativno središte županije, grad Varaždin, zbog čega veličina naselja znatno varira od malih zagorskih zaselaka do većih urbaniziranih sela i gradova. Pogranična područja Varaždinske županije sadrže devet općina/Gradova u kojima živi 82 535 stanovnika (DZS, 2013a) što čini udio od 46,9 % ukupnog stanovništva županije (DZS, 2013a). Uz Međimursku i Krapinsko-zagorsku županiju, Varaždinska također svoje administrativno središta ima uključeno u pogranična naselja uz slovensku granicu. Osim Grada Varaždina, kao dominantnog naselja županije, koji se od ostatka županije izdvaja te prevladava po obujmu gospodarskih aktivnosti, demografske mase, prometne i upravne važnosti te razvijenosti općenito, možemo izdvojiti još samo jedan administrativni grad, a to je Lepoglava, no ona se ne može mjeriti s Varaždinom po utjecaju koji ima na procese u prostoru. Na području županije prisutna su četiri granična prijelaza: Otok Virje, Dubrava Križovljanska, Gornja Voća te Cvetlin, no ni jedan od njih nema veliki značaj u prostoru za promet ljudi i roba te nemaju veliki utjecaj na razvoj naselja.

Najveće naselje pograničnih područja uz slovensku granicu te administrativno središte Varaždinske županije, grad Varaždin, sa svojih 46 946 stanovnika (DZS, 2013a) čini glavni centar razvoja područja te gospodarskog i kulturnog života. Zajedno s Čakovcem čini integriranu funkcionalnu urbanu cjelinu koju karakteriziraju dvije jezgre gdje Varaždin možemo izdvojiti kao primarni centar razvoja te kao dominantniju jezgru s većim brojem stanovnika i većom demografskom masom. Obzirom da grad čini 26,7 % ukupnog stanovništva županije, odnosno 56,9 % pograničnog stanovništva županije te činjenica da zajedno sa svojom gradskom aglomeracijom spada pod jedno od najrazvijenijih i najprosperitetnijih područja Hrvatske, nije upitna dominantna uloga Varaždina u kreiranju demografske prostorne slike te utjecaj grada na prostornu raspodjelu demografskih resursa županije. Takva uloga čini Varaždin

središtem gospodarskih aktivnosti te područjem aktivne dnevne migracije i funkcionalno povezane okolice koje se ističe razvijenom i dobro umreženom prometnom infrastrukturom. Na taj način Varaždin, ali i cijela okolica, dobivaju na atraktivnosti u vidu useljavanja stanovništva mlađe strukture i većeg stupnja obrazovanja čime dolazi do unapređenja i daljnjeg razvoja potencijala prostora. Osim po broju, strukturi i dinamici stanovništva, Varaždin se ističe kao važno obrazovno te upravno središte s razvijenim centralnim funkcijama. Iako ima rubni položaj u odnosu na županiju, kao najveći grad i administrativno središte, Varaždin svojim centralnim funkcijama pokriva široko područje koje prelazi županijske granice u čemu je najzaslužnija usitnjenost naselja te nedostatak većih i dominantnih centara čime se funkcionalna ovisnost proteže znatno dalje kroz prostor nego je to tipično za gradove veličine Varaždina. Zatim, grad ima vrlo razvijenu obrazovnu funkciju kojom privlači veliki broj učenika i studenata iz okolne regije, ali i iz cijele države. Velik broj srednjih škola stvara funkcionalnu ovisnost okolice o obrazovnim uslugama, dok veleučilište i fakultetski programi privlačno djeluju na doseljavanje i obrazovanje mladog stanovništva. Varaždin karakterizira vrlo visok udio tercijarno obrazovanog stanovništva te povoljna stopa iskorištenosti studentskog kontingenta koja je također primjetna i u okolici grada, čime se znatno podiže kvaliteta demografskih resursa u prostoru.

Nakon varaždinske gradske regije, unutar pograničnih područja Varaždinske županije možemo izdvojiti zagorski dio kojeg obilježavaju različiti uvjeti, struktura i organizacija naseljenosti nastali poglavito pod utjecajem reljefa. U takvim uvjetima nastala je gusta struktura manjih naselja s relativno velikom gustoćom stanovništva te karakterističnom disperzijom naseljenosti za Hrvatsko zagorje. Prostor koji možemo svrstati u Hrvatsko zagorje nije precizno određen granicom, već reljefnim i kulturnim značajkama stanovništva i krajolika. Prema tome, u tradicionalnu regiju Zagorja ne uključuju se pretežno nizinske općine/Gradovi uz rijeku Dravu: Cestica, Petrijanec, Sračinec i Varaždin, oko kojih postoji vječita rasprava pripadaju li oni Zagorju ili nekoj drugoj regiji, jer ne udovoljavaju spomenutom krajobraznome opisu (Klemenčić, 2017). Iako su mnoga naselja udaljena, pogotovo južnija, prisutna je ovisnost o centralnim funkcijama Varaždina jer obližnji centri te centri Krapinsko-zagorske županije nemaju dovoljno razvijenu i organiziranu strukturu centralnih funkcija zahvaljujući svojoj usitnjenosti i maloj demografskoj masi što predstavlja razvojni problem zagorskog prostora. Jedini veći centar te gradsko naselje zagorskog pograničnog područja Varaždinske županije jest Lepoglava, no ona sa svojih 4 174 stanovnika (DZS, 2013a) nema dovoljni prostorni utjecaj da svojim centralnim funkcijama i razvojnim potencijalima pokrije šire područje svoje okolice. Naime, zagorski prirodno-geografski uvjeti onemogućavaju razvoj većih naselja te otežavaju

prometno povezivanje i umrežavanje što je ključno u ostvarivanju samodostatnosti manjih naselja i smanjivanju ovisnosti o udaljenim većim centrima. Takva situacija potiče intenzitet negativnih demografskih procesa koji dovode do demografskog pražnjenja prostora uzrokovanog negativnom prirodnom promjenom i iseljavanjem stanovništva u prosperitetnija i atraktivnija područja s boljim životnim uvjetima. Cijeli taj prostor pripada razvojnoj periferiji županije jer su slabija prometna povezanost, usitnjenost naselja te manja tranzitna važnost graničnih prijelaza uvjetovali isključivanju područja iz glavnih razvojnih tokova županije što je utjecalo na raspodjelu, strukturu i potencijale demografskih resursa u pograničnom prostoru Varaždinske županije.

Sl. 3. Demografski resursi naselja pograničnih područja Varaždinske županije 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Iako najveći broj naselja pripada tipu izrazito slabih i slabih demografskih resursa, većina stanovnika županije živi u naseljima s povoljnim demografskim resursima, a razlog tome su povoljni resursi Varaždina u kojem živi više od polovice stanovnika pograničnih naselja županije (Sl. 3). Tipu izrazito slabih demografskih resursa pripada 40 naselja, dok vrlo slabe i slabe demografske resurse imaju po 24 naselja. S druge strane, dobre demografske resurse obilježava 8 naselja, povoljni demografski resursi pripadaju troje naselja, dok izrazito povoljne resurse ima dvoje naselja. Gradska regija Varaždina zahvaljujući velikoj demografskoj masi

koncentriranoj na relativno malom prostoru, razvijenim gospodarskim aktivnostima, prometnom položaju, mogućnostima zapošljavanja, velikom broju obrazovnih institucija te razvijenim centralnim funkcijama ima vrlo dobru strukturu demografskim resursa. Takva povoljna struktura demografskih resursa rezultat je međusobnog utjecaja i djelovanja gradske aglomeracije čiji se smjerovi razvoja kreću iz centra prema okolici te su primjetni u svim segmentima demografskih resursa: veća dinamika stanovništva, povoljnija dobna struktura te viši stupanj obrazovanja. Osim Varaždina i okolice, povoljne i izrazito povoljne demografske resurse sadrži prostor sjeverozapada županije. Ovdje se ističu dva naselja, a to su Gornje Vratno i Donje Vratno (općina Petrijanec) koje karakterizira izrazito povoljna dobna struktura s vrlo visokim udjelom mladog stanovništva (primjerice Donje Vratno ima udio mladih veći od 60 %), dok je indeks obrazovanja neznatan. Naime, to su naselja sa većim udjelom romske populacije koju karakterizira znatno veća stopa fertiliteta od prosjeka te izrazito mlado stanovništvo što uvelike utječe na formiranje demografskih resursa i prostornu sliku. U zagorskom dijelu pograničnih područja županije ističe se jedino Lepoglava, jedini upravni grad uz Varaždin, no i sama Lepoglava je zahvaćena depopulacijom i ostalim negativnim procesima čime joj ne ostaje velika demografska snaga za značajniji razvojni utjecaj na okolice, međutim, kao veće naselje s boljom obrazovnom strukturom i većim upravnim stupnjem zadržalo je dobre demografske resurse.

Kao primarni centar razvoja gradske aglomeracije Varaždin – Čakovec, županija se polarizirano razvija od Varaždina prema okolici te u smjeru glavnih prometnih pravaca koji zaobilaze pogranična područja te se kreću u smjeru Zagreba na jug i Čakovca na sjever. Ti smjerovi razvoja negativno djeluju na veliki broj zagorskih naselja koja su zahvaćena procesima prirodne depopulacije, iseljavanja i starenja stanovništva. Prema tome, analiza demografskih resursa rezultirala je očekivanom prostornom slikom kojom se uočava cijeli niz manjih naselja obilježenih izrazito slabim i vrlo slabim demografskim resursima (Sl. 3) gdje se s vremenom smanjuju demografski potencijali i pogoršava demografska struktura stanovništva. Potencijali koje nude granični prijelazi ostaju neiskorišteni zbog njihovog malog značaja te slabe umreženosti u tranzitu roba i ljudi. Naime, važan faktor koji pridonosi tome je brdoviti reljef koji poskupljuje prometno povezivanje i umrežavanje s važnijim prometnim koridorima regije i države. Osim toga, nepostojanje važnih i većih centara u prostoru dovelo je do smanjenja atraktivnosti naselja u uvjetima današnje potrebe za blizinom većih tržišta i većom kupovnom moći žitelja te nepostojanjem brojnih centralnih usluga za koje je nužno putovanje do udaljenih naselja i izdvajanje više vremena. Negativni demografski procesi zagorskih naselja još više su uvećani slabom pokrivenosti centralnim funkcijama koje je vrlo teško razviti u postojećoj

strukturi usitnjenih malih naselja. Sve to se vrlo negativno odražava u demografskim resursima, potencijalima razvoja prostora i mogućnostima poboljšanja životnih uvjeta u prometno izoliranim naseljima udaljenima od većih centara razvoja. Pozitivan utjecaj može doći iz gustoće naseljenosti u kojoj je sadržan veliki potencijal razvoja prostora jer boljom organizacijom i međusobnom povezanošću moguće je usporavanje negativnih demografskih procesa, pa čak i značajniji razvoj demografskih resursa pod utjecajem povećanja atraktivnosti prostora poboljšanjem i većim obujmom centralnih funkcija u prostoru.

4.3. Pregled demografskih resursa Krapinsko-zagorske županije

U red županija s visokim stupnjem gustoće naseljenosti spada i Krapinsko-zagorska koja je cijelim svojim teritorijem dio gusto naseljenog pojasa sjeverozapada Hrvatske. Tipični zagorski reljef i krajolik karakteristični su za cijeli županijski prostor te su važan faktor u nastanku, strukturi, odnosima i organizaciji naselja što se vidi u vrlo velikom broju manjih naselja raširenih po relativno maloj površini čime se dobiva velika gustoća naseljenosti, no raštrkanost i disperzija naselja dovodi do određenih organizacijskih i funkcionalnih problema u prostoru. Zahvaljujući prirodno-geografskim značajkama i tradicionalnoj pripadnosti regiji Hrvatskog zagorja, najviše sličnosti i paralela moguće je napraviti s Varaždinskom županijom, no u isto vrijeme, postoje brojne razlike i specifičnosti u prostoru prema kojima se stvaraju različiti funkcionalni, demografski i organizacijski odnosi naselja. Dok u Varaždinskoj županiji ima reljefnih razlika između Varaždina i ostalih općina uz Dravu te ostatka županije, a uz to prisutna je i rasprava o pripadnosti Zagorju jer granica nije precizno i jednoznačno određena (Klemenčić, 2017), u Krapinsko-zagorskoj županiji zbog kulturnih sličnosti i reljefa sličnih obilježja s brdovitim krajolikom, pripadnost Zagorju nije upitna čime cijeli teritorij županije možemo svrstati u Hrvatsko zagorje.

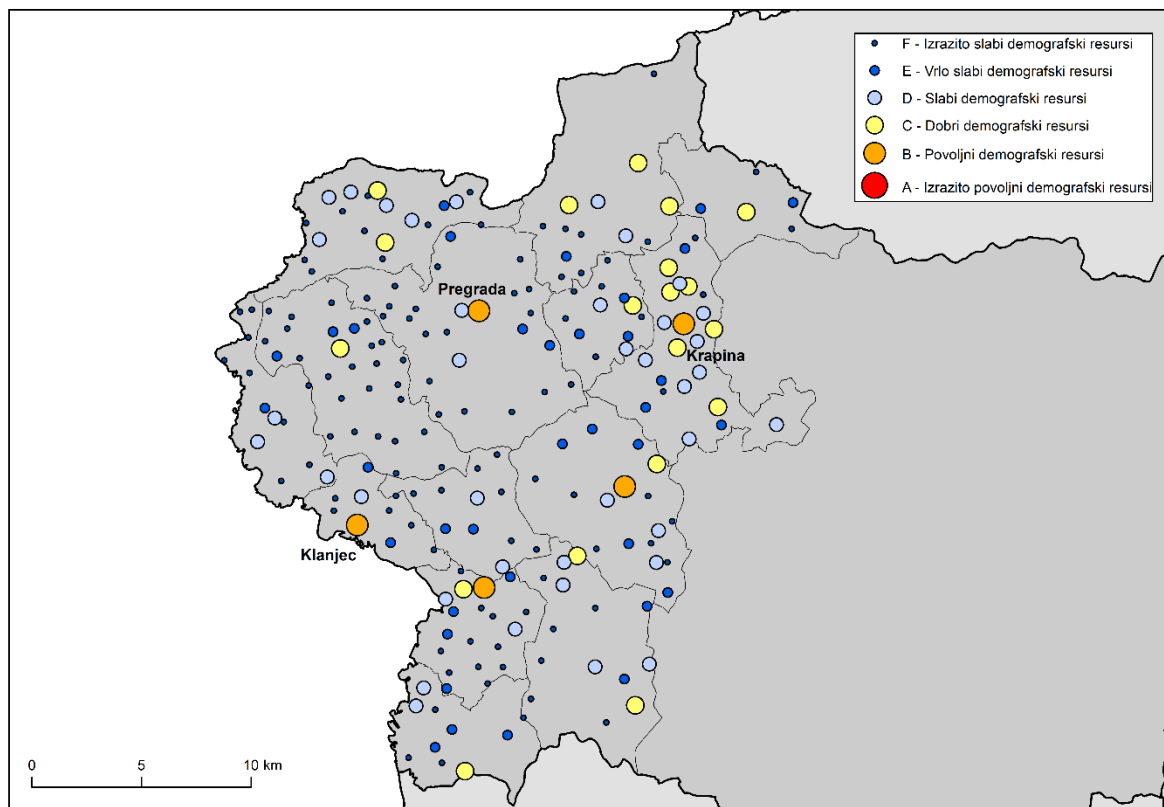
Pogranična područja odnose se na zapadnu cjelinu županije te ih čine 14 općina/Gradova gdje je uključeno i administrativno središte županije, grad Krapina. Unutar tih općina/Gradova nalazi se 219 naselja od ukupnih 422 gdje svoje ognjište ima 55 092 stanovnika što čini udio od 41,5 % ukupnog stanovništva županije (DZS, 2013a). Stavljanjem u odnos broja stanovnika i broja naselja s ostalim županijama gusto naseljenog sjeverozapadnog pojasa Hrvatske, u koji spadaju još Međimurska, Varaždinska i Zagrebačka, odmah je primjetna značajna usitnjenost naselja te ne postoji velika koncentracija stanovništva u jednom naselju već je prisutna disperzija naseljenosti u pograničnom prostoru. Dok Varaždin, kao administrativno središte Varaždinske županije, čini više od polovice stanovništva pograničnog prostora svoje županije, u Krapini živi manje od desetine stanovništva. Međutim, uz Krapinu kao manje središte, na

istraživanom prostoru postoje još dva centra sa statusom grada, a to su Pregrada i Klanjec te ih zajedno s Krapinom obilježava pravilna raspodjela u prostoru što u funkcionalnom smislu dobro povezuje pogranični prostor županije te čini jednu kompaktnu cjelinu. U Krapinsko-zagorskoj županiji nalaze se tri granična prijelaza za međunarodni promet ljudi i roba, a to su Macelj, Razvor i Lupinjak od kojih se po obujmu prometa i važnosti ističe Macelj, pogotovo za vrijeme ljetne turističke sezone kad djeluje kao jedan od najprometnijih hrvatskih prijelaza za priljev turista koji se kreću u smjeru Jadrana.

Kao što je već spomenuto, Krapina sa svojih 4 471 stanovnika čini 8,1 % stanovništva pograničnih područja županije čime samostalno ne igra presudnu ulogu u stvaranju slike demografskih resursa šireg područja te svojom demografskom masom, gospodarskim aktivnostima, prometnom ulogom, veličinom tržišta i mogućnostima zapošljavanja ne omogućuje razvoj gradske aglomeracije koja bi se isticala svojim utjecajem na regiju. Međutim, specifičnost pograničnog područja Krapinsko-zagorske županije je u pravilnoj prostornoj raspodjeli gradskih centara što povoljno djeluje na razvoj centralnih i obrazovnih funkcija, u čemu je Krapina samo jedna karika u složenom sustavu, odnosima i strukturama naselja. Krapina ima dominantnu uloga u upravnim funkcijama obzirom da cijela županija gravitira k njoj zbog statusa administrativnog središta i položaja u središtu županije. Međutim, osim administrativne funkcije, zbog svojeg malog broja stanovnika, slabog utjecaja u prostoru i nedovoljne koncentracije centralnih usluga, ostali županijski centri preuzeli su mnoge centralne usluge za svoje okolice, a prisutan je i utjecaj većih gradova izvan županije, poglavito Zagreba i Varaždina. Kao takva, Krapina se razvila u centar lokalnog značaja koji zajedno s ostalim županijskim centrima čini pravilnu strukturu razvoja bez značajnih odstupanja po broju, strukturi, dinamici i odnosima stanovništva te po razvijenosti, obujmu i organizaciji centralnih funkcija što povoljno djeluje na jednolik razvoj prostora, no naselja i dalje ostaju ovisna o vanjskim utjecajima zbog nedovoljne veličine i razvijenosti postojećih centara. Uz Krapinu te gradove Pregradu i Klanjec, sustav povezanih centara pograničnih naselja čine još Krapinske Toplice, Veliko Trgovišće te Donji Macelj koji zbog svojih prometno-geografskih, tranzitnih i turističkih uloga imaju veći značaj u prostoru te formiraju gospodarske djelatnosti i centralne usluge kojima doprinose gospodarskom, demografskom, prometnom razvoju te razvoju općenito.

Manja, rubna pogranična naselja seoskih obilježja, zbog slabog gravitacijskog razvojnog utjecaja centara pograničnog područja Krapinsko-zagorske županije te izolacijskog utjecaja brdovitog i planinskog reljefa, zahvaćena su procesima depopulacije i iseljavanja te ih karakterizira slaba obrazovna struktura i potencijali stanovništva što je već u prijašnjim

analizama primijećeno (Spevec, 2011). Iz tog razloga mnoga naselja demografski su ugrožena daljnjom depopulacijom i slabljenjem demografskih resursa, pa čak i izumiranjem naselja. Otežana prometna povezanost uzrokovana usitnjenosti naselja i reljefnim barijerama te udaljenost od osnovnih centralnih usluga dovodi do smanjenja atraktivnosti prostora i težnje mlađeg i obrazovanijeg stanovništva za odlaskom u prosperitetnije gradove i regije, a time se intenziviraju negativni demografski procesi i sve više naselja ulaze u začarani krug depopulacije. Time dobna struktura naselja u sve većoj stari do trenutka kad u naseljima ne ostane potencijala za revitalizacijom jer je mlađe stanovništvo iselilo, a za povratkom i useljavanjem nema interesa ili je interes preslab. Obzirom na kontinuirani tijek i sve jači stupanj depopulacije, starenja i slabljenja vitaliteta stanovništva Krapinsko-zagorske županije (Spevec, 2009), negativni demografski procesi postaju prisutni u sve većim naseljima i zahvaćaju sve veći udio teritorija, najdalje su otišli u manjim, rubnim naseljima pograničnog prostora što samo još više produbljuje demografske probleme u pograničnom području. Demografski resursi, iako već izrazito slabi u brojnim naseljima, postaju sve oskudniji i imaju tendenciju daljnjeg pada. U ovoj županiji bitno je spomenuti velike potencijale sadržane u graničnom prijelazu Macelj te prometno-geografskom položaju koji se može iskoristiti u razvojne svrhe. Naime, u ovom slučaju trenutno možemo govoriti samo o potencijalima zbog neiskorištenih razvojnih mogućnosti koje nudi velik broj ljudi u tranzitu, pogotovo za vrijeme ljetne turističke sezone. Uz značajan promet ljudi i robe na ovom prostoru postoje mogućnosti razvoja brojnih gospodarskih djelatnosti koji bi povoljno djelovali na tržišnu atraktivnost čime bi se utjecalo na demografske procese, a tako i na demografske resurse. Zbog svojeg geografskog položaja u prometnom smislu, pogranični prostor županije ima razvojne mogućnosti u povećanju broja radnih mjesta i uvjeta rada što usporava odljev radno sposobnog stanovništva, poboljšava dobnu strukturu područja te razvija gospodarske aktivnosti i kupovnu moć stanovništva. Obzirom na sve oskudnije demografske potencijale većine pograničnih naselja županije, za gospodarski, demografski i općeniti razvoj prostora, od sve većeg značaja postaju potencijali graničnog prijelaza Macelj.

Sl. 4. Demografski resursi naselja pograničnih područja Krapinsko-zagorske županije 2011. godine
 Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Zabrinjavajuća je činjenica da više od polovice naselja pripada tipu izrazito slabih demografskih resursa, točnije njih 121 što govori o karakteru i razini usitnjenosti naselja pograničnog područja Krapinsko-zagorske županije (Sl. 4). Od preostalih 98 naselja, njih 36 je u kategoriji vrlo slabih naselja, a 38 ih ima slabe demografske resurse. U tip dobrih demografskih resursa spada 19 naselja, povoljne demografske resurse ima pet naselja, a izrazito povoljni demografski resursi ne obilježavaju ni jedno naselje. Najveći broj naselja s dobrim i povoljnim demografskim resursima koncentrirano je u okolini najvećeg, gospodarski najdominantnijeg naselja te administrativnog središta županije – Krapine. Ovdje se najviše osjeti utjecaj centra na okolicu pa tako ta naselja uglavnom bilježe porast stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju, značajno bolji indeks vitaliteta od županijskog prosjeka te visoku stopu iskorištenosti studentskog kontigenta, gdje blizina i utjecaj Krapine te povoljni prometni položaj imaju presudnu ulogu u razvoju. Uz Krapinu i njenu okolicu, povoljni i dobri demografski resursi nalaze se i u ostalim važnijim centrima pograničnog područja županije te ih obilježava pravilna prostorna raspodjela što odražava i raspodjelu centralnih i administrativnih funkcija u prostoru. Naime, u pravilu naselja koja su ujedno i središta općina imaju dobre i povoljne demografske resurse te su u demografskom i obrazovnom smislu razvijenija, a bitnu ulogu u tome imaju

centralne funkcije pomoću kojih naselja zadržavaju viši stupanj atraktivnosti čime se ublažava opći pad stanovništva i degradacija prostora te je moguć porast i obnova stanovništva unatoč nepostojanju većih i značajnijih gradskih aglomeracija u županiji. Zatim, prisutan je pozitivan utjecaj graničnog prijelaza Macelj na sjeveru županije koji svojim internacionalnim značajem povoljno djeluje na razvoj gospodarskih djelatnosti i prometne infrastrukture. U pograničnom prostoru Krapinsko-zagorske županije prisutan je smjer razvoja demografskih resursa koji se proteže od graničnog prijelaza prema Krapini te se nastavlja kroz središnji prostor županije uz pravac autoceste. Time se ističe važnost i potencijal graničnih prijelaza za razvoj demografskih resursa, ali i prostora općenito jer prometna povezanost i postojanje važnih prometnih pravaca povoljno djeluje na povećanje gospodarskih aktivnosti, razvoj novih djelatnosti te bolje mogućnosti zapošljavanja što utječe na zadržavanje te useljavanje novog radno sposobnog stanovništva.

Udaljavanjem od administrativnih centara općina/Gradova pograničnog područja županije, zbog male veličine i slabog gravitacijskog utjecaja na okolicu, naselja ubrzo poprimaju negativna obilježja demografskih resursa. Glavni faktori tome su usitnjenost naselja te otežana prometna povezanost uvjetovana reljefnim značajkama. Iako je područje obilježeno značajnom gustoćom naseljenosti za hrvatske uvjete, reljefna obilježja nisu dopustila razvoj većih centara, a većina naselja ima seoska obilježja sa slabo razvijenim centralnim uslugama. Ovaj periferni prostor obilježen je depopulacijom i negativnim demografskim kretanjima u trajanju od šest desetljeća (Spevec, 2009) te ga karakterizira značajan odljev stanovništva u međuregionalnoj migraciji (Spevec, 2009 prema Nejašmić 1992). Ta obilježja prenesena su i na recentno razdoblje čime demografski resursi mnogih manjih, prometno izoliranih naselja poprimaju izrazito slabe ocjene te su obilježena demografskim pražnjenjem, depopulacijom i starenjem stanovništva. U takvim uvjetima mnoga naselja su na rubu izumiranja, a prostor sa svojom smanjenom atraktivnosti za useljavanje mlađeg, vitalnijeg stanovništva gubi potencijal za revitalizaciju i obnovu. Obzirom da dobna struktura u većini naselja s vrlo slabim i izrazito slabim demografskim resursima ne dopušta obnovu stanovništva prirodnim putem, a useljavanje je vrlo slabo ili gotovo nepostojeće, potencijal za budući razvoj naselja je u vrlo lošem stanju. Većina naselja u plavom spektru demografskih resursa (Sl. 4) su seoskih obilježja te ih većinom karakterizira nepovoljnija obrazovna struktura stanovništva u odnosu na urbaniziranija i razvijenija naselja. Osim toga, veći udio tercijarno obrazovanih povezujemo uz mlađe stanovništvo, a obzirom da je u tim naseljima dobna struktura izrazito degradirana selektivnim iseljavanjem, s tim je usko povezana i slabija obrazovna struktura. Velikom broju naselja indeks obrazovanja iznosi nula, zahvaljujući tome što uopće nemaju tercijarno

obrazovanu osobu, a studenti koji se školuju u većem gradu imaju vrlo veliku vjerojatnost da se neće vratiti zbog manje atraktivnosti prostora sa slabijim mogućnostima zapošljavanja i uvjetima života.

4.4. Pregled demografskih resursa Zagrebačke županije

U ovom potpoglavlju govori se o pograničnim područjima županije koja je već svojim imenom obilježena funkcionalnom povezanosti s glavnim gradom što se odražava u svim demografskim, gospodarskim, razvojnim i organizacijskim procesima u prostoru te u svim segmentima života stanovništva. Dok je ovisnost Krapinsko-zagorske županije o Zagrebu uvjetovana nepostojanjem većih regionalnih centara, gradovi Zagrebačke županije svojom blizinom Zagrebu funkcijom stanovanja i rada čine usko povezanu nodalnu regiju sa intenzivnom dnevnom migracijom i cirkulacijom gdje su procesi suburbanizacije i metropolitanizacije u najvišem stupnju za hrvatske prilike. Dakle, presudan čimbenik u organizaciji naselja i kretanju stanovništva je Zagreb i njegova gradska aglomeracija koja se proteže do pograničnih područja županije te obuhvaća brojna naselja što se odražava na demografsku sliku prostora. Iako većina stanovnika gradske aglomeracije živi u središnjem naselju, težište populacijskog rasta premješta se na rub i prigradsku zonu (Bašić, 2005) u koju su od pograničnih naselja uključeni gradovi Zaprešić, Samobor i Sveta Nedjelja pri čemu se pod utjecajem difuzne suburbanizacije (od centra prema periferiji) postupno smanjuju razlike i nejednakosti pojedinih dijelova aglomeracije gdje gradska jezgra doživljava populacijsko praznjenje, a periferni dijelovi bilježe porast stanovnika (Fürst-Bjeliš, 1996). U pograničnom području nalazi se granični prijelaz Bregana, odlično povezan sa Zagrebom te od velikom značaja u prostoru za tranzitni promet roba i ljudi.

Uz brojna pozitivna kretanja u demografskom, gospodarskom, urbanizacijskom i razvojnom smislu uzrokovanom snažnim utjecajem glavnog grada na okolicu, u pograničnim područjima Zagrebačke županije lako su uočljivi izraženi kontrasti između demografski dinamičnog i progresivnog prostora uz Zagreb te prostora krajnjeg zapada obilježenog depopulacijom, degradacijom i zaostajanjem u razvoju (Sl. 5). Takva prostorna razdioba stanovništva i potencijala znatno utječe na kvantitativna i kvalitativna obilježja demografskih resursa naselja te stvara nejednakosti i podjele na razvijeniji i atraktivniji dio te na izoliraniji dio osuđen na zaostajanje i demografsko propadanje.

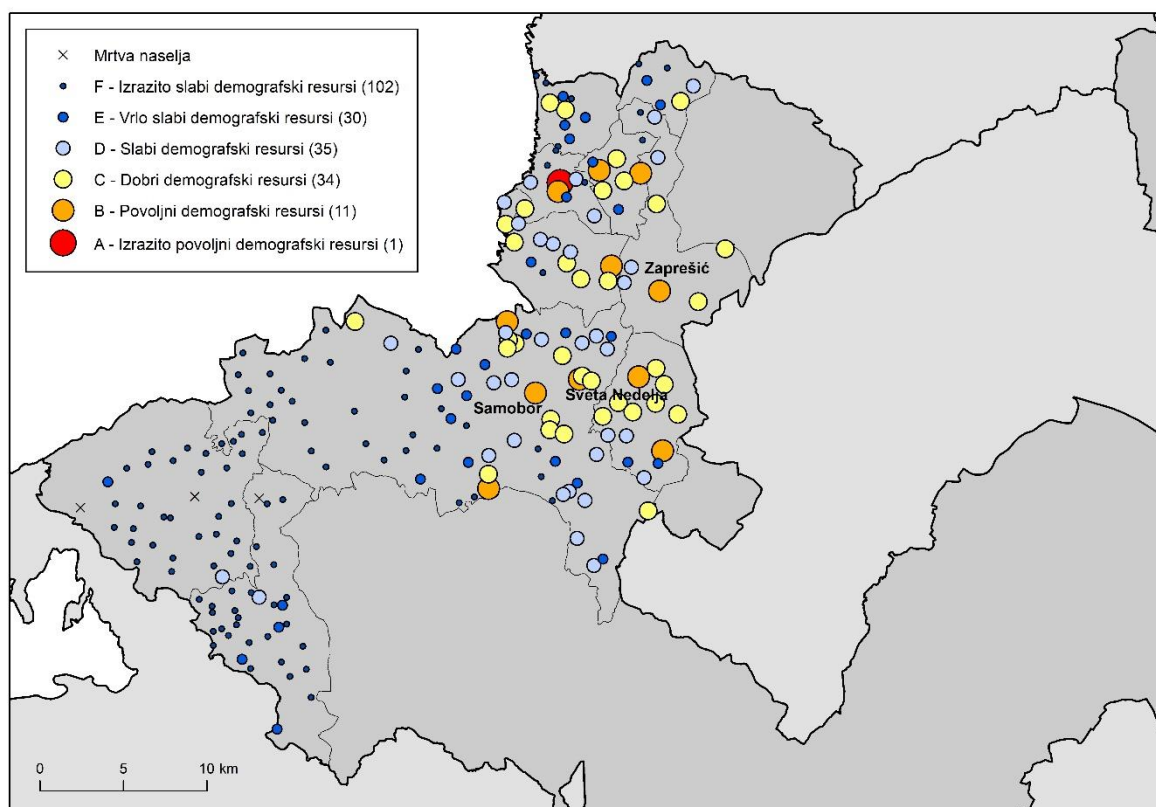
Područje Žumberačkog gorja najviše je zahvaćeno negativnim demografskim procesima depopulacije i starenja stanovništva, a glavni uzroci tome su velika usitnjenost naselja i slaba prometna povezanost uvjetovana prirodno-geografskim i historijsko-geografskim faktorima.

Naime, osim što velika energija reljefa i reljefne barijere negativno djeluju na prometno povezivanje, a pospješuju izoliranost te time potiču smanjenje atraktivnosti prostora i iseljavanje stanovništva, Žumberačko gorje već je tradicionalni iseljenički prostor. Negativna demografska situacija ima već stogodišnji kontinuitet gdje je velik udio stanovništva već potkraj 19. i početkom 20. stoljeća zahvaćen emigracijom uvjetovanom agrarnom prenapučenošću (Turk i dr., 2016). Brojna mala i patuljasta naselja seoskog karaktera te nepostojanje većeg centra u prostoru dovodi do nepostojanja ili nepravilnog razmještaja osnovnih centralnih funkcija i usluga što smanjuje kvalitetu života te jača želju za iseljavanjem mladog stanovništva. Općina Žumberak u 2015. godini ima udio od 54 % starog stanovništva što ju čini jednom od demografski najkritičnijih područja pograničnog prostora uz slovensku granicu, ali i cijele Hrvatske (Mikaš, Komušanac, 2019). Prirodna obnova stanovništva u takvim uvjetima vrlo je otežana ili gotovo nemoguća što stvara pretpostavke za skoro umiranje brojnih naselja, odnosno potpuno pražnjenje – situacija u kojoj naselje ostane bez ijednog stanovnika. Blizina Zagreba trebala bi biti komparativna prednost i pretpostavka prostoru za razvoj, no zbog svih prethodno nabrojanih faktora i tradicionalnoj usmjerenosti stanovništva iseljavanju, razvojni potencijali ove skupine naselja vrlo su suženi i limitirani.

U pograničnim područjima županije nalaze se tri mrtva naselja, no više je zabrinjavajuća činjenica da se još veliki broj naselja nalazi na rubu izumiranja te bi se broj mrtvih naselja, bez stanovnika, već od sljedećeg popisa stanovništva mogao višestruko povećati. Iako u takvom udaljenom i prometno izoliranom prostoru već postoje određeni trendovi i potencijali razvoja pod utjecajem želje za bijegom od gradske gužve i želje za mirnim odmorom u prirodi, u mnogim naseljima je dobna struktura već iznimno degradirana čime ostaje malo prostora za prirodnu obnovu stanovništva. U novije vrijeme razvoj turizma povoljno djeluje na poboljšanje prometne infrastrukture, izgradnju vikendica i bolju valorizaciju prostora, no trenutno demografsko stanje i dalje je zabrinjavajuće bez naznaka oporavka.

Nasuprot žumberačkom području, ostatak pograničnog prostora županije karakterizira jaka prometna, gospodarska, funkcionalna i strukturna integracija kojom se kreira jedna razvijena, progresivna i dinamična cjelina pod utjecajem Zagreba. Taj prostor zahvaćen je relativno, za hrvatske prilike, naprednim stupnjem suburbanizacije čime se gube strukturne nejednakosti između centra i periferije, naselja poprimaju urbana obilježja, a cijeli prostor povezan je u funkcionalno-morfološku aglomeraciju. Razvojne smjernice kreću se iz Zagreba prema satelitskim gradovima koji su u prošlosti služili kao spavaonice radne snage ovisne o poslovima stacioniranim u Zagrebu, međutim, do danas su napredovali u samostalne gradove sa svojim izvorima zapošljavanja i centralnim funkcijama. U tom pogledu možemo izdvojiti tri grada

pograničnog prostora: Samobor i Zaprešić, a od posljednjeg popisa i Sveta Nedjelja, koji se intenzivno razvijaju u drugoj polovici 20. stoljeća pod utjecajem Zagreba. Cijeli taj prostor karakterizira dobra prometna povezanost, međusobna dnevna migracija i cirkulacija, te opća razvojna i funkcionalna usmjerenost prema Zagrebu. Već je spomenut značaj suburbanizacije Zagreba na okolicu, a uz to je vezana i značajna difuzija gospodarskih aktivnosti, kapitala, ideja, inovacija čime satelitski gradovi i okolica dobivaju na atraktivnosti, doseljava se mlađe stanovništvo i obitelji čime je vidljiv pozitivan utjecaj na dobnu strukturu stanovništva. Samo središte aglomeracije bilježi stagnaciju ili pad broja stanovnika već u međupopisnom razdoblju od 1953. do 1961. pri čemu se mijenjaju polovi populacijske koncentracije kao i smjerovi i tipovi migracije (Fürst-Bjeliš, 1996), od čega okolica ima najviše koristi u demografskom, gospodarskom, razvojnom i strukturnom smislu. Razvijene i dobro povezane obrazovne institucije, dostupnost tercijarnog obrazovanja te blizina Zagreba kao najvećeg sveučilišta Hrvatske, vrlo povoljno djeluje na obrazovnu strukturu stanovništva prostora uz Zagreb čime se razvojni potencijali još više jačaju i pozitivno djeluju na demografsku sliku u prostoru.

Sl. 5. Demografski resursi naselja pograničnih područja Zagrebačke županije 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Pogranični prostor Zagrebačke županije broji 218 naselja gdje živi barem jedna osoba (ne uključujući demografski mrtva naselja) pri kojima je najčešći tip naselje s izrazito slabim

demografskim resursima, njih 102. Zatim, vrlo slabim demografskim resursima pripada 30 naselja, a slabim 34 naselja. Dobre demografske resurse sadrži 34 naselja, povoljne ima 11 naselja, a izrazito povoljni demografski resursi nalaze se u jednom naselju (Sl. 5). Odmah je primjetna značajna razlika u prostornoj razdiobi demografskih resursa te veliki kontrasti između naselja u blizini Zagreba te izoliranijih manjih naselja na zapadu županije. Naime, naselja pod utjecajem zagrebačke suburbanizacije i metropolitanizacije te zbog iznimno dobre infrastrukturne povezanosti obilježava obilje ekonomskih aktivnosti te razvijene gospodarske djelatnosti, bolji uvjeti i mogućnosti zapošljavanja, ali i mnoge političke aktivnosti usmjerene privlačenju investicija, zadržavanju stanovništva i useljavanju mlađeg, obrazovanog stanovništva. već od druge polovice prošlog stoljeća započelo je praznjenje Zagreba u korist okolice, koja velikim dijelom uključuje i pogranična područja županije, što je popraćeno seljenjem industrijskih i drugih djelatnosti iz središta aglomeracije na rubna područja čime se potaknuo gospodarski i prometni razvoj satelitskih gradova i okolice. Takvi trendovi i smjerovi razvoja nastavljeni su i u recentnom razdoblju kada Zagreb svojom funkcijom rada i obrazovanja, kao najveći, najrazvijeniji i najdominantniji centar rada države, privlači brojno stanovništvo iz cijele Hrvatske i šire.

U takvoj situaciji velike koristi ima okolica obzirom da mlađe, novodoseljene obitelji u velikoj mjeri traže okolna, prometno dobro povezana i ugodna mjesta za život. Iz tog razloga, dobna struktura stanovništva izrazito je povoljna u odnosu na prosjek Hrvatske što direktno utječe na sliku demografskih resursa jer mnoga naselja bilježe porast stanovništva, a indeks vitaliteta u pravilu je vrlo povoljan, što označava dobre potencijale za buduća demografska kretanja. U takvoj razvijenoj sredini, vrlo važne su političke i upravne odluke pojedinih općina/Gradova koje se odnose na poreznu politiku privlačenja investicija, kapitala te novih radnih mjesta, ali i demografske mjere, u svrhu privlačenja i omogućavanja života mladih obitelji. U posljednje vrijeme u tom smislu ističe se administrativni grad Sveta Nedelja, gdje se nalazi 14 naselja od kojih sva, osim jednog, u posljednjem međupopisnom razdoblju bilježe porast stanovništva zahvaljujući značajnoj imigraciji mlađeg radno sposobnog stanovništva pod utjecajem otvaranja radnih mjesta, novih investicija i dobrih perspektiva za budućnost.

U administrativno-teritorijalnom smislu vrlo je specifična prostorna situacija Samobora u kojem su kontrasti između naselja razvijenog područja te manjih, izoliranijih naselja zaleđa najizraženiji. Naime, Samobor kao administrativna jedinica obuhvaća veliki teritorij u kojem se nalazi veliki broj naselja, a mnoga su seoskog tipa zahvaćena uznapredovanim negativnim demografskim procesima. Samo naselje Samobor s okolicom, kao satelitski grad izvrsno je funkcionalno, prometno i gospodarski povezan sa Zagrebom što mu omogućava značajan

razvoj i daje mu privlačnu snagu za useljavanje mlađeg, obrazovanijeg stanovništva što se vrlo povoljno odražava na demografske resurse naselja. S druge strane, na zapadnoj strani započinje prostor manjih, usitnjenih, seoskih naselja zahvaćenih depopulacijom, iseljavanjem i starenjem stanovništva, o čemu je već ranije bilo riječi. Otežana prometna povezanost uz već postojeća negativna demografska kretanja dovela su brojna naselja do ruba izumiranja, iako se nalaze u istoj administrativnoj jedinici s prosperitetnim naseljima na čelu sa Samoborom.

Nastavno na zapadni dio Samobora, općine Žumberak i Krašić također obilježava tip naselja izrazito slabih demografskih resursa, a uz to i nepostojanje većih centara uz što se veže limitiranost ili čak nepostojanje osnovnih centralnih funkcija. To su naselja u kojima je depopulacija i iseljavanje prisutno već duži niz desetljeća što se odražava u strukturi demografskih resursa u vidu svih pokazatelja. Prisutan je pad stanovništva uz vrlo degradirane potencijale za budući razvoj i demografsku obnovu stanovništva. Obrazovna struktura također je u znatno lošijem položaju u odnosu na ostatak pograničnih naselja županije što je usko vezano uz izrazitu ostarjelost preostalog stanovništva naselja. Uz to, loša organizacija centralnih funkcija u prostoru te slaba povezanost s udaljenim većim centrima smanjuje kvalitetu života što samo pojačava želju i potrebe stanovništva za emigracijom, a atraktivnost prostora nije dovoljna za useljavanje novog stanovništva, iako su prisutni određene razvojni potencijali turističkih djelatnosti. Većina naselja ima malu šansu za revitalizacijom te cijeli ovaj prostor možemo okarakterizirati kao jednim od demografski najugroženijim prostorom Hrvatske gdje možemo očekivati povećani broj demografski potpuno ispražnjenih naselja od sljedećeg popisa zbog vrlo slabih potencijala kojima bi se negativni demografski procesi preokrenuli.

4.5. Pregled demografskih resursa Karlovačke županije

Pogranična područja županije koja nosi ime po svojem administrativnom središtu, gradu Karlovcu, obilježava periferan položaj u odnosu na važne razvojne pravce te udaljenost od većih gradskih aglomeracija koje svojim nodalnim regijama polarizirajuće šire svoj utjecaj na urbanizaciju, organizaciju, strukturu i demografske procese u naseljima. Blizina i gospodarska snaga Karlovca, kao jedinog regionalnog centra, nedovoljna je za značajniji razvoj područja što dovodi do gospodarskog zaostajanja, potiče emigraciju te prostor isključuje iz važnijih gospodarskih tokova čime se smanjuju potencijali demografskog, gospodarskog, prometnog i funkcionalnog rasta i razvoja. U takvim uvjetima, zajedno s malom gustoćom naseljenosti (DZS, 2013a), nije bila moguća koncentracija veće demografske mase koja bi oblikovala veće centre razvoja u prostoru, već je došlo do nastanka brojnih malih i patuljastih naselja seoskog

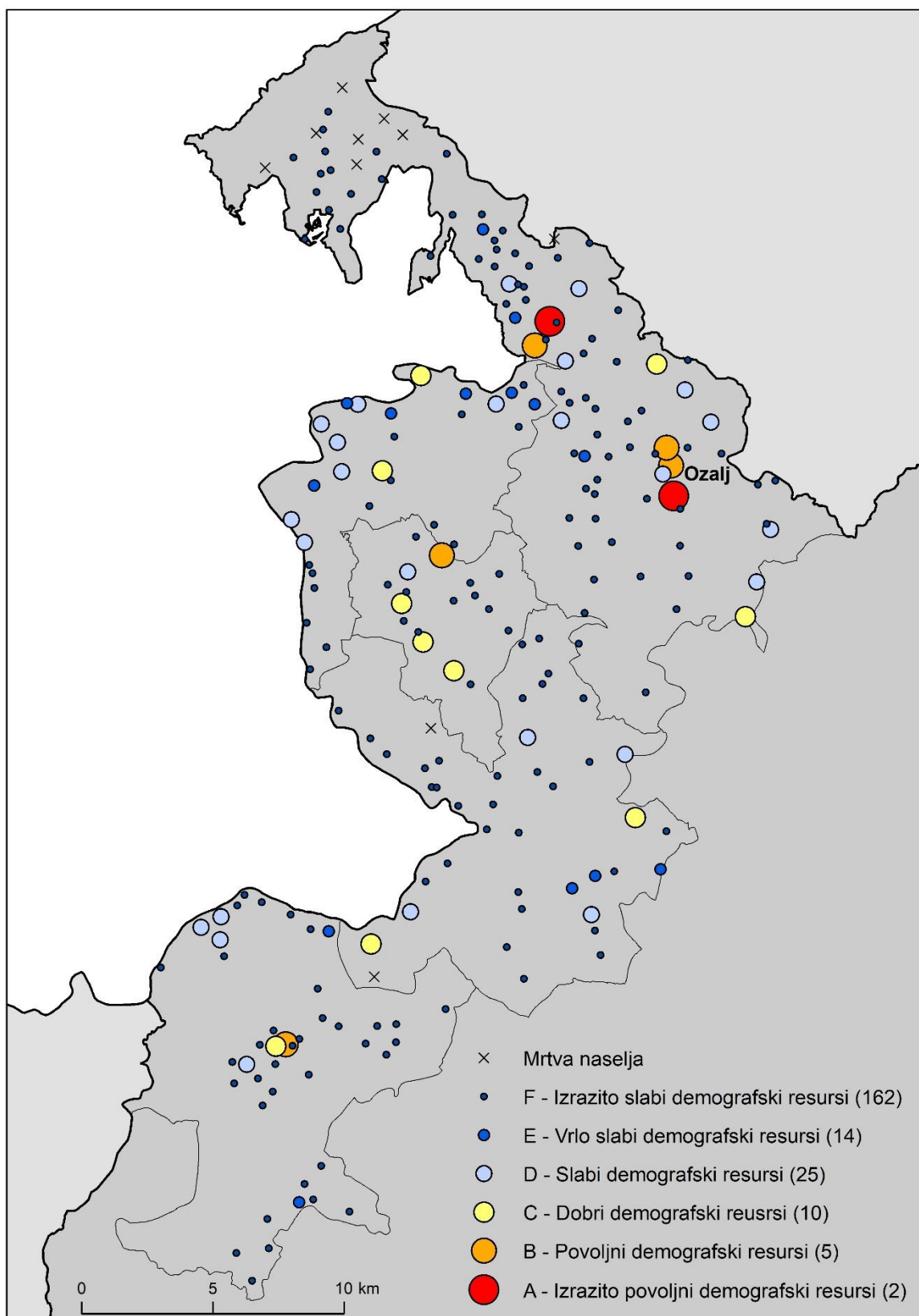
karaktera koja su danas u velikom stupnju zahvaćena negativnim demografskim procesima. Analiza pograničnih područja Karlovačke županije obuhvaća demografske resurse 228 naselja u pet općina/Gradova koji broje 14 218 stanovnika što odmah naznačuje malu gustoću naseljenosti te malu veličinu prosječnog naselja pograničnog područja županije.

Prometni položaj pograničnih područja Karlovačke županije te udaljenost od važnih prometnih pravaca djeluje nepovoljno na razvoj demografskih resursa i gospodarske prilike u analiziranim naseljima. Jedini stalni međunarodni granični prijelaz županije je Maljevac, no njegova uloga u tranzitu je vrlo mala u odnosu na veće prijelaze poput Bregane ili Macelja u drugim županijama te stoga nema veliki utjecaj na odnose, procese i organizaciju prostora. Periferan prometni položaj većini naselja otežava ili onemogućava privlačenje kapitala i investicijama kojima bi se djelovalo na razvoj, organizaciju, strukturu i atraktivnost prostora. U trenutnim uvjetima, većina naselja ovisna je o centralnim uslugama udaljenih većih gradova, a slabe mogućnosti zapošljavanja i mali broj dobro plaćenih atraktivnih radnih mjesta dovodi do želje za radom izvan svog naselja ili okolice čime se intenzivira emigracija mlađeg radno sposobnog i obrazovanijeg stanovništva. Također, zbog udaljenosti većih centara rada te nedovoljnog utjecaja Karlovačke gradske regije, prisutan je značajan utjecaj sa slovenske strane granice jer velik broj radnika svakodnevno putuje na rad u Sloveniju, a uz to je prisutno i kontinuirano iseljavanje preko granice. Sveto za posljedicu ima izražene i uznapredovale procese depopulacije i starenja stanovništva naselja gdje su demografski, gospodarski potencijali te potencijali za inovacije i prihvaćanje novih ideja bitno smanjeni, a u takvim uvjetima demografski resursi mnogih naselja poprimaju minimalne vrijednosti. Opstanak i budućnost brojnih naselja je upitna zbog vrlo loše dobne strukture koja ne omogućava prirodnu obnovu i revitalizaciju, dok prostor nije dovoljno atraktivan za useljavanje dovoljnog broja mlađeg stanovništva.

Za razliku od pograničnih područja sjeverozapadnih županija koje karakterizira relativno visoka gustoća naseljenosti što vrlo pozitivno djeluje na strukturu naselja, u Karlovačkoj županiji gustoća stanovništva jest faktor koji pridonosi daljnjoj i intenzivnijoj depopulaciji prostora. Naime, veća gustoća stanovništva i gušća struktura naselja pridonosi boljoj povezanosti i umreženosti stanovništva te predstavlja razvojni potencijal prostora, no u slučaju pograničnih naselja Karlovačke županije manja gustoća stanovništva otežava povezanost i dostupnost centralnih usluga što je vidljivo u procesima depopulacije i starenja stanovništva koji su znatno više napredovali u odnosu na županije sjeverozapada Hrvatske. Iako su procesi depopulacije, iseljavanja mlađeg stanovništva te opće starenje stanovništva postali demografsko pravilo u većini naselja pograničnih prostora uz slovensku granicu, ali i u cijeloj

Hrvatskoj, postoje značajne razlike u intenzitetu i odmaku tih procesa što je vidljivo u postojanju mrtvih, demografski kompletno ispražnjenih naselja, koja na sjeverozapadu još nisu prisutna. Poput zapadnog dijela Zagrebačke županije, brojna prazna naselja nalaze se na samom sjeveru Karlovačke županije, nastavno na Žumberačko gorje, gdje se većina naselja nalazi na rubu opstanka, a cijelo područje je demografski u izrazito lošoj situaciji s vrlo lošim potencijalima i izgledima revitalizacije u budućnosti. Većina tih najsjevernijih naselja županije ima manje od 50 stanovnika s jako ostarjelom dobnom strukturom te postoji velika mogućnost skorog izumiranja i pridruživanja ostatku već ispražnjenih naselja kojih u pograničnom području županije ima deset.

Jedina administrativna jedinica pograničnog prostora sa statusom grada te jedino naselje s više od tisuću stanovnika jest Ozalj sa povoljnim demografskim resursima (Sl. 6). Iako se grad ne može nazvati većim centrom, njegov pozitivan utjecaj na užu okolicu je prisutan te postojanje grada sa centralnim uslugama puno znači u organizaciji i strukturi naselja gdje okolica svojom demografskom masom nije u stanju razviti vlastite centralne funkcije. Ozalj kao važan centar rada igra veliku ulogu u zapošljavanju, gospodarskim aktivnostima te prostornom razvoju, iako se nikako ne može usporediti s većim i važnijim centrima te svojom gospodarskom snagom ne utječe značajno na demografsku degradaciju šireg područja. Zbog svojeg malog gravitacijskog utjecaja, u administrativnom gradu se nalazi 8 od 10 demografski mrtvih naselja pograničnog prostora županije jer svojim teritorijem obuhvaća demografski najugroženije područje krajnjeg sjevera gdje većina naselja zbog svoje prometne i gospodarske izolacije nije u mogućnosti bolje se povezati s razvojnim tokovima županije. Sam Ozalj kao naselje bilježi porast broja stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju, no udaljavanjem od centra sve više ulazimo na teritorij manjih naselja obilježenih znatnim iseljavanjem, depopulacijom, lošom dobnom strukturom te s vrlo smanjenim potencijalima za budući rast i demografsku obnovu, koja u velikoj mjeri ovise o Ozlju kao izvoru radnih mjesta i centralnih funkcija.

Sl. 6. Demografski resursi naselja pograničnih područja Karlovačke županije 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Od ukupnih 218 naselja pograničnih područja Karlovačke županije koja bilježe bar jednog stanovnika na posljednjem popisu, njih 162 pripada tipu izrazito slabih demografskih resursa, odnosno 74,3 % analiziranih naselja županije. Zatim, vrlo slabe demografske resurse obilježava 14 naselja, a slabe demografske resurse ima 25 naselja. Tipom dobrih demografskih resursa ocjenjeno je 10 naselja, povoljne demografske resurse ima pet naselja, dok su izrazito povoljni resursi u dva naselja, a to su Donji Lovići te Lukšići Ozaljski. Ova dva naselja dobar su primjer utjecaja malih demografskih promjena na tipizaciju naselja po korištenom modelu demografskih resursa. Primjerice, Donji Lović je naselje sa 20 stanovnika, a u dobrom kontingentu mlađeg stanovništva (0-15 godina) je 7 osoba (DZS, 2013a) što dovodi do izvrsnih ocjena u demografskom indeksu, poglavito preko pokazatelja indeksa vitaliteta. Lukšići Ozaljski, kao naselje s 46 stanovnika (DZS, 2013a) također svoju visoku ocjenu mogu zahvaliti broju rođenih u odnosu na ukupnih 46 stanovnika što daje vrlo visok indeks vitaliteta. Naime, zbog velikog broja malih naselja s manje od 50 stanovnika, moguća su znatna skakanja između tipova demografskih resursa zbog manjih demografskih promjena koje ne reflektiraju stvarno stanje u prostoru stoga se ovim putem takve situacije naglašavaju jer unatoč dobrim i povoljnim resursima u pojedinim naseljima, prostor ne dobiva značajno na atraktivnosti, a postojeći demografski i razvojni problemi i dalje su prisutni. Iako je u takvim manjim naseljima dovoljna jedna obitelj fertile dobi s djecom za ostvarenje visoke ocjene demografskih resursa, ne trebamo zanemariti odnos grada Ozlja na prostor koji, unatoč što ima 1181 stanovnika (DZS, 2013a), predstavlja značajan utjecaj na okolna naselja jer ona sadrže vrlo malu demografsku masu pa Ozalj ispada znatno dominantan centar u odnosu na okolicu. Osim spomenutih naselja, dobar i povoljan tip u pravilu imaju administrativna središta općina, osim u slučaju Netretića koji broji 58 stanovnika (DZS, 2013a).

Unutar spomenutih 162 naselja s izrazito slabim demografskim resursima živi 7 117 stanovnika (DZS, 2013a) čime prosječan broj stanovnika tih naselja iznosi 44 što govori o usitnjenosti naselja te maloj gustoći naseljenosti na ovom području općenito. Analiza demografske strukture tih naselja ukazuje na vrlo visok stupanj ostarjelosti stanovništva uzrokovanog kontinuiranom depopulacijom i iseljavanjem mlađeg stanovništva te je time u naseljima pretežno preostalo staro stanovništvo van fertile dobi. Udaljenost od većih gradskih centara te nedovoljna demografska masa potrebna za razvoj, organizaciju i održavanje osnovnih centralnih funkcija mnoga naselja stavlja u veoma loš funkcionalni i prometni položaj s malo potencijala za razvoj i povećanje obujma gospodarskih aktivnosti, mogućnosti zapošljavanja te poboljšanje dobne strukture stanovništva. Uz vrlo loše demografske pokazatelje, mnoga naselja bilježe indeks obrazovanosti s iznosom nula zbog nepostojanja tercijarno obrazovanih osoba u naselju čime

kvalitativni pokazatelji stanovništva također ukazuju na vrlo slabe razvojne potencijale. Naime, radi slabih mogućnosti i uvjeta zapošljavanja u bolje plaćenim zanimanjima karakterističnima tercijarnom obrazovanju, stanovnici koji se obrazuju u udaljenim centrima gdje su dostupne obrazovne institucije i centralne usluge obrazovanja, često se odlučuju i ostati tamo. Takvi trendovi i odluke dovode do demografskog praznjenja većine naselja koja nisu sposobna ponuditi životne uvjete koji su prisutni u većim i razvijenijim centrima čime se broj stanovnika kontinuirano smanjuje, a u naseljima preostaje starije stanovništvo pa su potencijali demografskog rasta i obnove vrlo mali ili gotovo nikakvi.

Demografski najkritičnije područje jest sam sjever županije, odnosno područje Žumberačkog gorja gdje su negativni demografski procesi najdalje otišli što se najbolje vidi u broju mrtvih naselja (Sl. 6) te činjenici da većinu preostalih naselja čime mala naselja s izrazito ostarjelim stanovništvom te oslabljenom obrazovnom strukturom. Mnoga takva naselja u trenutnim uvjetima i trendovima očekuje kompletno demografsko praznjenje u skoroj budućnosti, vrlo vjerojatno već od sljedećeg popisa stanovništva 2021. godine. Nemogućnost obnove i revitalizacija u ovakvoj degradiranoj strukturi preostalog stanovništva prijeti potpunoj depopulaciji Žumberačkog područja Karlovačke županije, a sličnom demografskom situacijom ugrožen i ostatak županijskog pograničnog područja, samo u nešto manjoj mjeri

4.6. Pregled demografskih resursa Primorsko-goranske županije

Jednu od dvije analizirane županije geografski položene uz Jadransko more, Primorsko-goransku, karakteriziraju velike razlike između obalnog i otočnog dijela te zaleđa u broju stanovnika, gustoći naseljenosti, gospodarskim djelatnostima i razvijenosti, prometnoj povezanosti te razlike u strukturi, organizaciji i raspodjeli naselja u prostoru. Pogranična područja Primorsko-goranske županije broje 259 naselja, gdje živi 29 945 stanovnika unutar sedam općina/Gradova, koje se u cijelosti nalaze u zaleđu županije što se najvećim dijelom odnosi na prostor Gorskog Kotara obilježenim visokim nadmorskim visinama, velikom energijom reljefa, zimzelenom vegetacijom te klimatskim razredom D prema Köppenovoj klasifikacija klime. U uvjetima otežane prometne povezanosti uzrokovane reljefnim čimbenicima, nedostupnosti terena te oštih zima karakterističnih za visoke nadmorske visine, nije bilo moguće okupljanje većeg broja stanovnika te stvaranje većih centara zbog čega ovaj prostor obilježava vrlo niski stupanj gustoće naseljenosti. Područje Gorskog Kotara zahvaćeno je iseljavanjem već od druge polovice 19. stoljeća u najvećoj mjeri pod utjecajem nepovoljne prirodno-geografske osnove te nedostatka obradivih površina čime se stvara višak poljoprivrednog stanovništva te agrarna prenapučenost (Klempić Bogadi, Lajić, 2010). Prema

tome, pogranična područja županije možemo svrstati u već tradicionalno emigracijske prostore što vrlo negativno djeluje na dobnu strukturu stanovništva, obzirom da u emigraciji u pravilu sudjeluje mlađe stanovništvo većeg fertilnog potencijala. Klempić Bogadi i Lajić (2010.) ukazuju da svi pokazatelji demografskih procesa stavljaju Gorski Kotar u demografski najugroženija područja Hrvatske jer svi njegovi dijelovi intenzivno i kontinuirano bilježe depopulaciju.

Makroregionalni centar, Rijeka, ističe se svojom veličinom, prometnim, gospodarskim i funkcionalnim značajem za regiju, ali i za cijelu državu. Za Primorko-goransku županiju specifična je velika koncentracija stanovništva u samom naselju Rijeci koja broji 128 384 stanovnika, dok je drugo po veličini naselje, Crikvenica, više od deset puta manje sa svojih 6 860 stanovnika, dok je u pograničnom području najveće naselje Delnice sa 4 379 stanovnika (DZS, 2013a). Ovakav red veličine naselja govori nam da je prisutna značajna litoralizacija uvjetovana reljefnim i prometnim značajkama gdje je većina demografske mase, industrijskih djelatnosti, prometnih aktivnosti i centralnih funkcija koncentrirano na obali, odnosno u Rijeci. Svojom razvijenom funkcijom rada Rijeka je kroz prošlost djelovala na iseljavanje stanovništva iz Gorskog Kotara u smjeru obale. Riječka urbana aglomeracija izdužena je i koncentrirana uz obalnu liniju i nema mnogo prostora za razvoj prema zaleđu te je, prema tome, njen utjecaj najveći na obalna područja što je djelomično vidljivo na naseljima općine Matulji (Sl. 7). Za razliku od Varaždinsko-čakovske i Zagrebačke urbane aglomeracije, Riječka aglomeracija ima vrlo mali i ograničeni utjecaj na pogranična područja gdje pod utjecajem reljefnih čimbenika veliki prostori riječkog zaleđa ostaju izolirani i isključeni iz glavnih razvojnih tokova pri čemu dolazi do gospodarskog, demografskog i strukturnog zaostajanja naselja zaleđa u odnosu na naselja gradske aglomeracije.

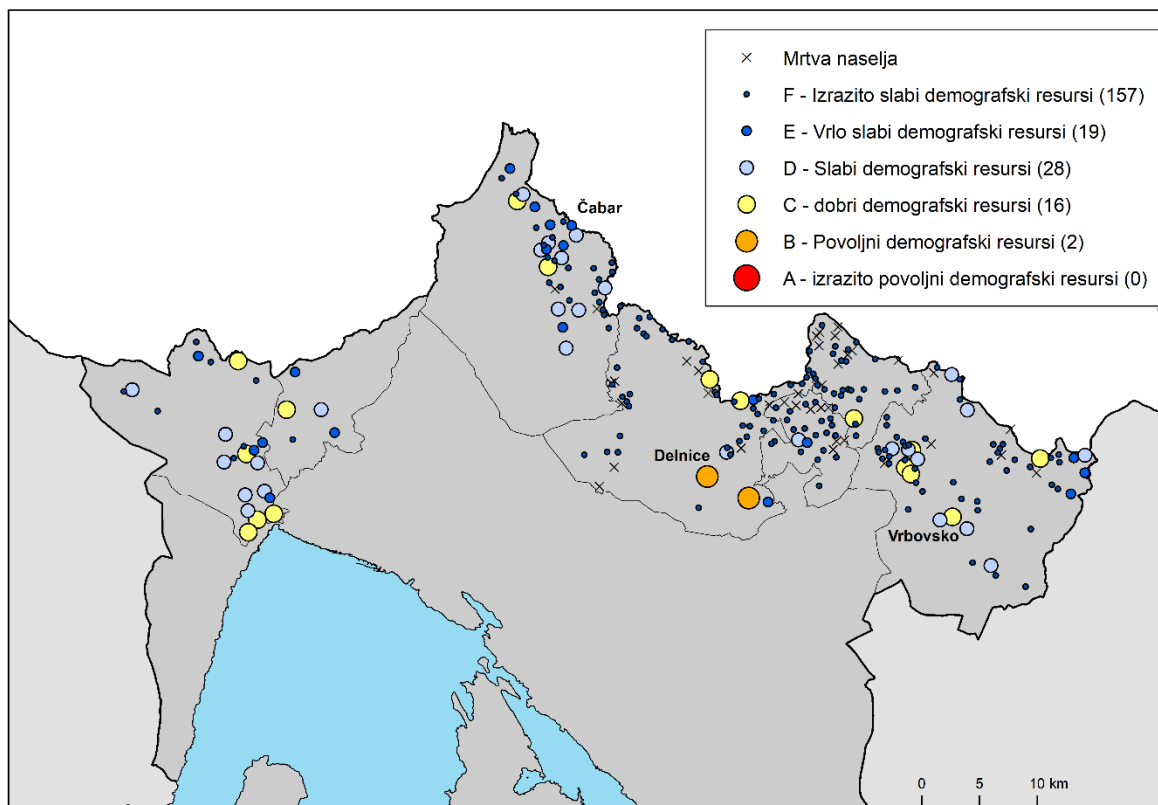
Gorski Kotar važan je u prometnom povezivanju Rijeke sa Zagrebom te nadalje sa Srednjom Europom, međutim, iako važni prometni pravci prolaze ovdje, postojeća demografska masa nije dostatna za značajniji razvoj industrije koja bi se vezala uz razvojne tokove i potencijale koje nudi veći obujam prometa. Mogu se istaknuti poneka naselja uz autocestu kod kojih su vidljive koristi u vidu gospodarskog razvoja, no većim dijelom ti razvojni potencijali ostaju neiskorišteni pri čemu važnu ulogu ima nedovoljna razvijenost demografskih resursa. Izraženi i već odmakli procesi iseljavanja, depopulacije i starenja stanovništva doveli su do značajnog praznjenja prostora čime se uvelike smanjuju potencijali za gospodarski razvoj, a time i za revitalizaciju i demografsku obnovu područja. Depopulacija je kroz proces starenja utjecala na sužene mogućnosti radne snage, gdje tek 62,1 % populacije pripada dobnim skupinama koje obuhvaća radni kontigent, uz što se javljaju brojni ekonomski i socijalni problemi (Klempić

Bogadi, Lajić, 2010). Začarani krug iseljavanja i depopulacije uz nedostatnu atraktivnost prostora kroz mogućnosti zapošljavanja, obrazovanja i dostupnosti centralnih funkcija, doveo je Gorski Kotar do ruba demografskog izumiranja. Velika ovisnost o vanjskim, većim centrima rada i usluga te prometna izolacija, uz sve već navedene prirodno-geografske i historijsko-geografske faktore, stavljaju gotovo sva naselja u demografsko, gospodarsko i socijalno problematična područja s malim potencijalima budućeg razvoja što ostavlja male mogućnosti preokreta negativnih demografskih procesa koji su već tradicionalno postali pravilo u većini naselja.

U pograničnom području Primorsko-goranske županije nalaze se tri upravna grada, a to su Delnice, Vrbovsko i Čabar. Najveći od njih, Delnice, ujedno i najznačajniji, najmnogoljudniji i najrazvijeniji centar Gorskog Kotara, glavni je izvor radnih mjesta i centralnih funkcija šireg područja iz razloga što većina naselja pripada malim selima koje nisu u mogućnosti razvijati samostalne funkcije. Iako su Delnice zapravo mali grad, u Gorskom Kotaru predstavljaju važan centar te imaju značajan geografski položaj u prometnom, gospodarskom i funkcionalnom smislu te dominantnu ulogu u hijerarhiji naselja u prostoru. Preostala dva gradska naselja svojom veličinom ne mogu djelovati i utjecati na demografske, gospodarske i strukturne promjene okolnih naselja. Vrbovsko sa svojih 1 673 stanovnika (DZS, 2013a) nije u stanju nametnuti se kao veći centar razvoja u prostoru iako ima povoljni prometni položaj zahvaljujući važnim cestovnim i željezničkim koridorima koji prolaze tim putem. Zatim, Čabar kao manje naselje, više seoskog karaktera s malim stupnjem urbanizacije koje broji 412 stanovnika (DZS, 2013a) također nije važniji funkcionalni centar za prostor Gorskog Kotara. Vrbovsko i Čabar svoj status grada imaju ponajviše zbog svojeg prometnog položaja te položaja uz stalne granične prijelaze za promet: Prezid uz Čabar te Blaževici uz Vrbovsko, no oni nemaju veliku ulogu za razvoj i raspodjelu demografskih resursa u prostoru. Veći značaj za pogranično područje ima najvažniji županijski granični prijelaz, Rupa, u funkciji tranzita prometa roba i ljudi iz riječke gradske aglomeracije u smjeru Slovenije, a uz Rupu, još se može istaknuti Brod na Kupu koji je funkcionalno povezan uz Delnice.

Mala, seoska naselja, zahvaćena kontinuiranim negativnim demografskim procesima, sa slabo razvijenim i loše organiziranim centralnim funkcijama u prostoru dovela su do potpunog praznjenja velikog broja naselja, stoga u pograničnom području Primorsko-goranske županije imamo čak 37 naselja koja u posljednjem popisu stanovništva ne bilježe ni jednog stanovnika (Sl. 7). Ta činjenica te činjenica da brojna naselja imaju značajne pretpostavke da u skorom razdoblju poprime obilježja mrtvih naselja, govori o katastrofalnom demografskom stanju i vrlo lošim procjenama i prognozama za budućnost pograničnog područja županije. Međutim, uz sve

to, pozitivna je situacija da u pograničnim područjima županije 56 naselja bilježe stagnaciju ili porast stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju što govori da postoje određeni pozitivni demografski procesi i potencijali koji djeluju na prostor. U tome se ističe utjecaj Riječke gradske aglomeracije na naselja u zapadnom djelu pograničnih prostora među kojima ih više od pola bilježi porast stanovnika, no i u pograničnom području Gorskog Kotara je također prisutan veliki broj naselja s koeficijentom dinamike većim ili jednakim jedan.

Sl. 7. Demografski resursi naselja pograničnih područja Primorsko-goranske županije 2011. godine
Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Analiza demografskih resursa Primorsko-goranske županije izdvojila je, od ukupnih 222 naselja s barem jednim stanovnikom, 157 naselja tipa izrazito slabih demografskih resursa, 19 naselja vrlo slabih demografskih resursa te 28 naselja slabih demografskih resursa. Tipu dobrih demografskih resursa pripada 16 naselja, povoljne demografske resurse vežemo uz 2 naselja, naselja sa izrazito povoljnim demografskim resursima nema (Sl. 7). Naselja dobrih demografskih resursa uglavnom obilježavaju pozitivni koeficijent dinamike zajedno s povoljnom obrazovnom strukturom stanovništva te relativno dobrim ostalim pokazateljima. Poneka naselja zbog malog broja stanovnika podliježu ekstremnim vrijednostima pa im pod utjecajem suženog studentskog kontigenta stopa iskorištenosti studentskih potencijala ispada maksimalnih 100 te je time ocjena demografskih resursa iznad realnog stanja i potencijala.

Jedina naselja dobrih demografskih resursa s više od 500 stanovnika su grad Vrbovsko te Matulji, Mihotići i Bregi čiji se razvoj odnosi ponajviše na funkcionalnu povezanost, blizinu i pripadnost riječkoj gradskoj aglomeraciji. Iako proces suburbanizacije nije izražen poput zagrebačkog, Rijeka također ima opipljiv i materijaliziran utjecaj na svoju funkcionalno povezanu, urbaniziranu okolicu te je prisutno demografsko pražnjenje Rijeke u posljednjem međupopisnom razdoblju (DZS, 2001, 2013a) te premještanje industrijskih djelatnosti iz jezgre prema periferiji pri čemu velike koristi imaju obližnja naselja aglomeracije. U prometno dobro povezanim i urbaniziranim naseljima, razvojni i demografski potencijali te atraktivnost prostora za imigraciju su povoljni čime se pod utjecajem boljih uvjeta zapošljavanja i boljim obiteljskim mogućnostima broj stanovnika povećava, a dobna struktura poprima povoljnija obilježja. Jedina dva naselja s povoljnim demografskim resursima su Delnice te obližnje selo Dedin, koje se nalazi u delničkoj sferi utjecaja te bilježi porast stanovništva i iznimno povoljnu dobnu strukturu stanovništva, sa preko 40 % mladog stanovništva. Takav razvoj moguć je zbog snažnog utjecaja, blizine i prometne povezanosti s Delnicama te iz razloga što mala demografska baza s ukupnih 93 stanovnika (DZS, 2013a) omogućava znatne demografske promjene. Iako su i same Delnice zahvaćene procesom depopulacije i starenja stanovništva, kao funkcionalno središte te najveći i najrazvijeniji centar područja bilježi povoljne demografske resurse ponajviše zahvaljujući obrazovnoj strukturi karakterističnoj razvijenim gradovima.

Dominantan tip demografskih resursa jest tip izrazito slabih demografskih resursa kojem pripada 70,7 % „živih“ naselja, a razlog tome je dugoročna i kontinuirana emigracija koja je preko dužeg vremena erodirala dobnu strukturu stanovništva (Klempić-Bogadi, Lajić, 2010) čime su potencijali za budući rast i prirodnu obnovu oslabili do te mjere da su mnoga naselja izumrla, a mnoga su na samom rubu potpunog demografskog pražnjenja čime se cijeli prostor nalazi pred demografskim slomom. Mala i patuljasta naselja seoskih karakteristika nemaju mogućnosti za razvoj osnovnih centralnih funkcija pri čemu zbog prometne izolacije i udaljenosti od većih centara to postaje socijalni problem u kojem se staro stanovništvo sve teže može brinuti samo o sebi i zadovoljavati osnovne životne potrebe, a institucionalna podrška je otežana i nepotpuna. Velika ovisnost naselja o udaljenim centrima dovodi do nastavka iseljavanja preostalog mladog stanovništva u funkciji rada ili obrazovanja prema Rijeci, Zagrebu ili inozemstvu čime se nastavlja slabiti dobna i obrazovna struktura ionako naselja s ionako već oslabljenim demografskim resursima. Nešto bolja situacija je u bližoj okolini gradova Čabra i Vrbovskog te u zapadnom dijelu pograničnih područja županije vezanih uz razvojne smjernice Rijeke. Tim naseljima nešto veća koncentracija stanovništva omogućava nešto viši stupanj razvoja i samodostatnosti što povoljno djeluje na demografske resurse i

smanjuje intenzitet negativnih demografskih resursa. Pogranična područja Primorsko-goranske županije karakterizira najveći udio naselja izrazito slabih demografskih resursa čime ovaj prostor možemo nazvati demografski najugroženijim, koji već broji najviše praznih naselja te su mnoga naselja na putu demografskog nestanka. Međutim, određeni potencijali i dalje su prisutni, razvoj određenih gospodarskih djelatnosti vezanih uz šumske i turističke potencijale te činjenica postojanja naselja koja bilježe porast stanovnika omogućuje nešto bolji pogled na demografsku sliku prostora.

4.7. Pregled demografskih resursa Istarske županije

Istarska županija spada u red najrazvijenijih županija Hrvatske. Jedina je županija uz slovensku granicu čiji pogranični prostor ima izlaz na more, u općinama/Gradovima Umag, Buje i Brtonigla. Povoljan odnos naseljenosti između obalnog prostora i unutrašnjosti donosi brojne razvojne prednosti te, iako je litoralizacija u određenoj mjeri prisutna, ona nema toliko izraženi utjecaj na demografske procese i smjerove čime razlike i kontrasti u demografskom, gospodarskom, funkcionalnom i strukturnom odnosu, organizaciji i prostornoj raspodjeli resursa između obale i zaleđa nisu toliko izraženi kao u ostalim jadranskim županijama. Visok stupanj gospodarske razvijenosti, dobra povezanost unutrašnjosti i obale, znatno manje nejednakosti u odnosu na pogranična područja ostalih analiziranih županija, pravilna raspodjela lokalnih funkcionalnih centara u prostoru te dobra organizacija naselja i naseljenosti u prostoru dovela je do pravilne raspodjele, strukture i odnosa demografskih resursa čime cjelokupna demografska slika prostora ima vrlo povoljne karakteristike s dobro iskorištenim demografskim potencijalima. Jedini važniji granični prijelaz za međunarodni promet roba i ljudi Istarske županije je Kaštel na samom zapadu te ima velik značaj za prometnu komunikaciju sa Slovenijom i Italijom, obzirom na tradicionalnu usmjerenost Istre prema Italiji.

Istarska županija u posljednjem međupopisnom razdoblju bilježi porast broja stanovnika (DZS, 2001, 2013a), no postoje značajne razlike u dinamici stanovništva na razini naselja. Prisutne su razlike između obalnih naselja koja pod utjecajem litoralizacije i gospodarskih koristi turističkih aktivnosti privlačno djeluju na useljavanje stanovništva za razlike od nešto manje atraktivnosti naselja unutrašnjosti. Sjeverna Istra i pogranična područja u drugoj polovici 20. stoljeća bilježe pad stanovnika prilikom čega dobna struktura poprima obilježja vrlo starog i izrazito starog stanovništva pod utjecajem emigracije mlađih dobnih skupina (Zupanc, 2001). Procesi deagrarizacije, urbanizacije i industrijalizacije potaknuli su pražnjenja sela u korist većih naselja gdje je koncentracija demografske mase omogućavala razvoj industrijskih djelatnosti, a uz to „istarski egzodus“ u kojem je sudjelovalo talijansko stanovništvo nakon

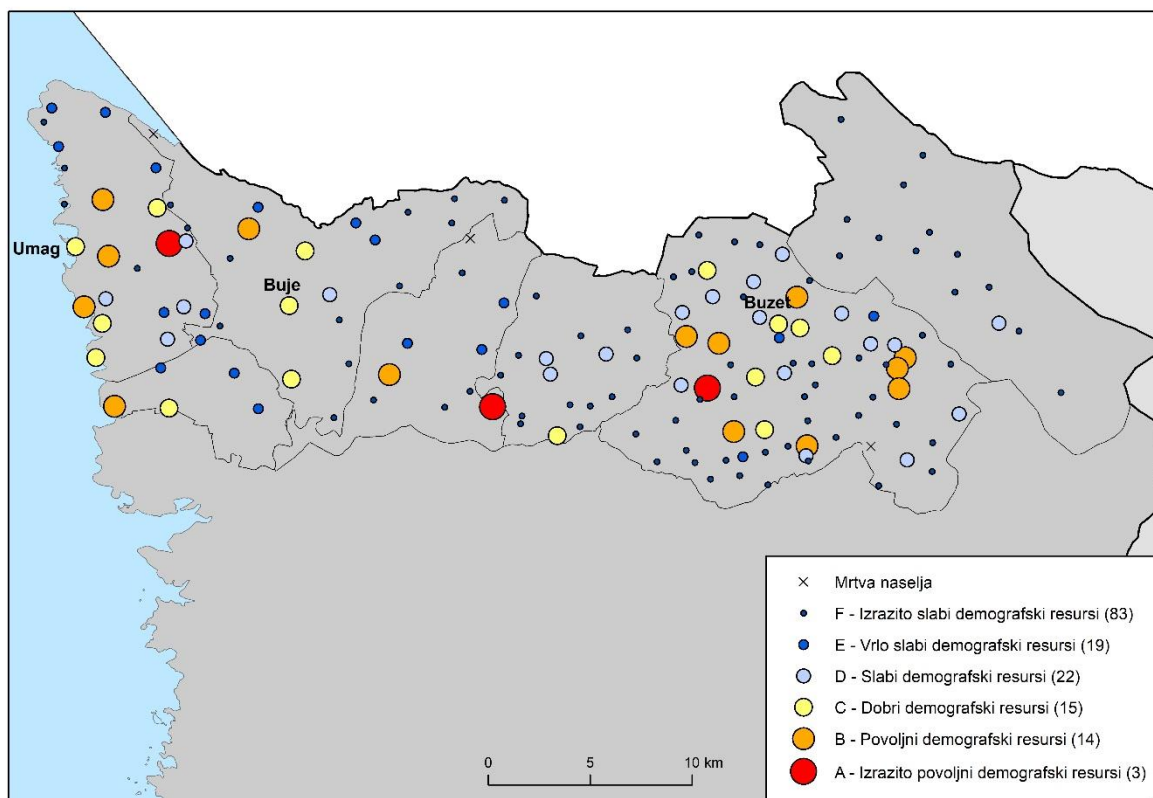
Drugog svjetskog rata doveli su do depopulacije stanovništva u većini uglavnom seoskih naselja pograničnih područja Istarske županije (Zupanc, 2001). Danas je demografska slika bitno drugačija što se ogleda u relativno povoljnoj strukturi demografskih resursa po naseljima (Sl. 7) te u činjenici da 71 naselje, odnosno 44,6 % pograničnih naselja bilježi stagnaciju ili porast stanovnika što za hrvatske prilike čini povoljnu situaciju jer proces depopulacije nije toliko uznapredovao, a u mnogima naseljima se preokrenuo pod utjecajem razvojnih prilika u recentnom razdoblju.

Unatoč tome što je županija rubno položena u odnosu na državu u cjelini te što se ovdje nalazi najzapadnija točka Hrvatske, rt Lako u blizini Umaga, to ne znači da je prostor periferno položen u razvojnom smislu, već je od velike važnosti za gospodarske i prometne djelatnosti Hrvatske te pruža mnoge mogućnosti razvoja poduzetništva, ideja, inovacija čime se pozitivno djeluje na privlačenje kapitala i poboljšanja uvjeta zapošljavanja i života općenito. Cijelu županiju, a time i pogranični prostor karakterizira vrlo razvijeni turistički, trgovački, industrijski i prometni sektor za hrvatske prilike što se povoljno odražava na demografsko stanje u prostoru, ponajviše u odnosima imigracije i emigracije te prirodnoj promjeni stanovništva. Naime, Istarska je jedina županija koja u posljednjem međupopisnom razdoblju bilježi porast stanovništva te je jedna od malobrojnih hrvatskih županija koja ima pozitivnu bilancu kretanja stanovništva (DZS, 2001, 2013a). U pograničnom prostoru Istarske županije analizirano je 159 naselja gdje svoje boravište ima 28 678 stanovnika unutar sedam općina/Gradova, a pri tome možemo izdvojiti tri gradska naselja: Umag, Buje i Buzet.

Najveći grad pograničnog područja Istarske županije koje ujedno širi najveći utjecaj na okolicu jest obalni grad Umag, s 7 281 stanovnika (DZS, 2013a). Umag, kao jedan od većih hrvatskih turističkih središta uživa vrlo visok stupanj razvoja turističkih djelatnosti s izraženom ljetnom sezonalnošću koja stvara veliki socijalni i fizički pritisak turizma na prostor tijekom ljetnih mjeseci. Iako sam Umag bilježi pad broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. (DZS 2001, 2013a), okolna naselja bilježe značajan porast. Naime, u mnogim turističkim središtima i starim jezgrama prisutan je odljev stanovnika pod utjecajem prevelikog pritiska turizma na prostor čime se smanjuje atraktivnost za život i razvoj ostalih gospodarskih djelatnosti pa stanovništvo odlučuje za emigraciju u okolna naselja. Pri tome se jezgra nadalje u sve većoj mjeri demografski prazni i postaje podređena turizmu čime ulazimo u začarani krug turizma (Russo, 2002) u kojem turizam potiskuje sam sebe i javljaju se negativni utjecaji na stanovništvo što se odražava u demografskim pokazateljima. U analizi pograničnih područja uz slovensku granicu, Umag je jedina administrativna jedinica u kojoj su turističke aktivnosti toliko napredovale da su postale presudan faktor i glavni utjecaj za razvoj, promjene, smjerove

i kretanja demografskih značajki prostora. Utjecaj litoralizacije i turističkih aktivnosti doveo je do koncentracije većeg broja stanovnika uz obalu, a taj broj se dolaskom turista tijekom ljetnih mjeseci višestruko povećava čime se vrši značajan pritisak na prostor te, iako turizam donosi brojne gospodarske koristi, on ima i negativnu komponentu koja nepovoljno djeluje na kvalitetu života domaćeg stanovništva. Unatoč tome, područje Umaga vrlo je dobro ocjenjeno u analizi demografskih resursa (Sl. 7) te sadrže bolje pokazatelje u odnosu na ostatak pograničnih područja Istarske županije.

U unutrašnjost pograničnog prostora Istre smjestila su se preostala dva gradska naselja: Buje i Buzet, no ona spadaju u red malih gradskih naselja te nemaju veliki utjecaj na gospodarske prilike, demografska kretanja, upravne odluke i suburbanizaciju prostora. U administrativno-teritorijalnom smislu možemo zaključiti da su gradska naselja pravilno raspoređena u pograničnom prostoru županije što povoljno djeluje na raspodjelu i organizaciju centralnih funkcija u prostoru, a to je nužno za usklađen, ujednačen i kontinuiran razvoj naselja. Brojna manja naselja zahvaćena su procesima depopulacije, selektivnog iseljavanja i starenja stanovništva, unatoč činjenici da Istra spada u dobro razvijene krajeve s dobrim poslovnim prilikama. Međutim, za potrebe obrazovanja ili želje za životom u većim gradskim naseljima, brojno mlado stanovništvo bira promjenu boravišta i prebivališta čime mnoga manja, seoska naselja ostavlja sa suženom demografskom bazom te oslabljenom dobnom strukturom. Najkritičniji prostor je područje općine Lanišće, koja u brdsko-planinskim prilikama Ćićarije i uvjetima prometne otežanosti i izolacije koji se stvaraju pod utjecajem manje prohodnog reljefa, nije u mogućnosti razviti veće centre naseljenosti te su negativni demografski procesi u najvećoj mjeri ovdje prisutni u odnosu na ostatak analiziranog područje Istarske županije. U pograničnom prostoru županije u 22 naselja udio mladih iznosi nula, a najveći udio takvih naselja nalazi se u općini Lanišće, što ukazuje da ni Istra, kao vrlo razvijena županija hrvatske, nije isključena iz procesa izumiranja značajnog broja naselja. Trenutno su prisutna tri kompletno prazna naselja (Sl. 7), a taj broj ima veliku vjerojatnost da će se u skorijoj budućnosti povećati, gledajući sadašnje pokazatelje određenih naselja.

Sl. 8. Demografski resursi naselja pograničnog prostora Istarske županije 2011. godine

Izvor: izrađeno na temelju podataka DZS 2001, DZS 2007, DZS 2008, DZS 2009, DZS 2010, DZS 2011, DZS 2012, DZS 2013, DZS 2014, DZS 2015, DZS 2016, DZS 2017, DGU 2018

Najveći broj pograničnih naselja Istarske županije svrstao se u grupu izrazito slabih demografskih resursa, vrlo slabe demografske resurse ima 19 naselja, dok slabe demografske resurse sadrži 22 naselja (Sl. 7). Naselja s dobrim demografskim resursima ima 15, povoljni demografski resursi karakteriziraju 14 naselja, a izrazito povoljni demografski resursi nalaze se u troje naselja. Povoljna raspodjela demografskih resursa između naselja obale i unutrašnjosti rezultat je dobrih razvojnih uvjeta karakterističnih za viši stupanj razvoja Istre u odnosu na prosjek Hrvatske, povoljne prometne uvjete čime je povezanost i umreženost naselja na zadovoljavajućoj razini te raspodjeli centralnih funkcija koja omogućava i olakšava životne mogućnosti, bolju kvalitetu i blizinu institucija nužnih za gospodarski, upravni, obrazovni i opći razvoj stanovništva. Od tri naselja s izrazito povoljnim demografskim resursima ističe se Vilanija, kao dio Grada Umaga, gdje uživa vrlo dobar prometni položaj te bilježi znatni porast stanovništva, dok su ostali pokazatelji na visokoj razini, a sve to zahvaljujući razvoju turističkih djelatnosti te utjecaju obližnjeg Umaga na okolicu. Preostala dva naselja mala su naselja s manje od 100 stanovnika (DZS, 2013a) na čiju visoku ocjenu presudnu ulogu ima vrlo visok udio indeksa obrazovanja. Naselja dobrih i povoljnih demografskih resursa u većoj mjeri koncentrirana su u administrativnim gradovima Umag i Buzet te njihovim okolicama.

Jadranska obala i blizina turistički emitivnih tržišta Europe omogućila je području Umaga značajnu turističku valorizaciju i razvoj turističkih djelatnosti koje su svojim utjecajem djelovale na zadržavanje stanovništva u prostoru što se direktno može vidjeti u raspodjeli demografskih resursa po naseljima u prostoru.

Najveći broj naselja pripada tipu izrazito slabih demografskih resursa, u što najvećim dijelom ulaze manja i patuljasta seoska naselja s manje od pedeset stanovnika i s vrlo lošim dobnim i obrazovnim strukturama stanovništva. U takvim uvjetima otežana je obnova stanovnika, pogotovo kad veliki udio mlađeg stanovništva ima želju za radom i obrazovanjem u udaljenim većim centrima što dovodi do demografskog pražnjenja naselja. Potrebe za visokim školstvom i tercijskim obrazovanjem nije moguće zadovoljiti u gradovima pograničnih naselja Istarske županije, već je potrebno migrirati u veće centre poput Pule, Rijeke, Zagreba i sl. Na taj način u brojnim naseljima oslabljuje se demografska baza potrebna za porast stanovništva, revitalizaciju i prirodnu obnovu čime se nastavlja degradacija manjih naselja u smjeru potpunog pražnjenja, unatoč tome što analizirana manja naselja pripadaju gospodarski razvijenoj županiji s mnogo boljim perspektivama od ostatka Hrvatske. Demografski najpogođenije područje iseljavanjem, emigracijom i starenjem stanovništva jest brdsko-planinski prostor Čićarije, odnosno općina Lanišće, u kojoj se sva naselja nalaze u tipu izrazito slabih demografskih resursa, a samo jedno naselje u tipu slabih demografskih resursa. Ta naselja bilježe iznimno niski udio mladog stanovništva (čak pet od 14 naselja sadrži udio mladog stanovništva 0) uz veoma loš indeks obrazovanja jer gotovo da nema tercijsko obrazovane osobe u cijeloj općini što ova naselja stavlja uz bok demografski najkritičnijim područjima Gorkog Kotara u Žumberačkog Gorja. Ostala manja naselja u nešto su povoljnijoj situaciji zahvaljujući boljoj prometnoj povezanosti, manjoj izolaciji te boljoj dostupnosti centralnih funkcija, no i dalje su demografski ugrožena te bilježe negativne demografske procese bez naznaka revitalizacije i obnove stanovništva ili poboljšanja obrazovne strukture kojom bi se povisila raspodjela i utjecaj na razvoj demografskih resursa u prostoru.

5. Uzročno-posljedični utjecaji na razvoj demografskih resursa

Spletom, kombinacijom, distribucijom, organizacijom i disperzijom brojnih prostornih i strukturnih procesa, pojava, promjena i aktivnosti u stanovništvu i prostoru koji je vezan uz stanovništvo, gradila se i stvarala prostorna slika prisutnih demografskih resursa. Provedena analiza ukazala je na razlike, kontraste i odnose u demografskim resursima naselja koja su obilježena različitim stupnjem razvijenosti, različitom dinamikom razvoja te drugačijim strukturnim karakteristikama. Uz trenutnu sliku demografskih resursa podložnu promjenama, razvoju i degradaciji, vrlo je bitno sagledati utjecaje koji su imali ulogu u formiranju demografskih resursa te probati pronaći ili otkriti prostornu logiku, zakonitosti i uzročno-posljedični slijed procesa, aktivnosti i događaja te njihove odnose, veze, funkcije i strukture sa svojim materijaliziranim i postojećim stanjem ili odrazom u samom prostoru. Šterc, (2015) za geografski pristup istraživanju navodi da je razmatranje sadržaja, veza, procesa i odnosa u prostoru samo pretpostavka otkrivanju i objašnjavanju prostornih zakonitosti što vladaju u osnovnom odnosu priroda-društvo. Iz tog razloga, u ovom poglavlju razmatraju se razni utjecaji na formiranje demografskih resursa analiziranih naselja, njihova važnost i dominantnost u odnosu na druge utjecaje, uzročno-posljedične veze i odnosi koji su doveli do trenutnog stanja te njihov prostorni odnos, zakonitosti i postavke. Zbog brojnosti i različitih intenziteta procesa i utjecaja u prostoru nije moguće obuhvatiti sve, već su prepoznati prirodni i društveni utjecaji s jasnim odrazom u prostoru.

5.1. Uzročno-posljedične veze i odnos priroda-društvo

Pojava koja se javlja u svim prostornim okvirima koje smo za potrebe analize uzeli, u svakoj županiji je primjetna prirodna razlika između nizinskih i brdsko-planinskih predjela u stanju i ocjeni demografskih resursa naselja tih prostora. Pogrešan i ishitren bi bio zaključak da na razvoj demografskih resursa presudan utjecaj ima nadmorska visina i energija reljefa jer imamo mnoge primjere koji potvrđuju da je značajan, brži i intenzivniji razvoj moguće ostvariti i na relativno višim nadmorskim visinama. Iako je očita činjenica da prostoru uz koji vežemo najveći broj „mrtvih naselja“ i naselja s izrazito slabo ocjenjenim demografskim resursima pripadaju područja viših nadmorskih visina, a to su, prije svega, Žumberačko gorje, Gorski Kotar i Ćićarija u Istri, u tim prostorima i dalje postoje naselja s dobro razvijenim demografskim resursima, dok u isto vrijeme u nizinskim predjelima možemo pronaći naselja i skupine naselja sa slabo i vrlo slabo razvijenim demografskim resursima. Primjerice, u Međimurskoj županiji, područje Sv. Martina na Muri bilježi niz naselja s dobrim demografskim resursima, a položeno

je na relativno višim nadmorskim visinama u odnosu na ostatak županije, iz čega možemo zaključiti da postoje razni drugi utjecaji koji su presudnu ulogu imali u formiranju demografskih resursa u prostoru.

Prirodno-geografske značajke i obilježja prostora mogu ograničavajuće djelovati na razvojne prilike i atraktivnost, no one nemaju ključnu ulogu u kreiranju demografskih resursa ni određuju razvojni tok prostora. Objektivni proces razvitka ljudskog društva u kojem se javlja industrijalizacija i urbanizacija, što u isto vrijeme dovodi do deagrarizacije i deruralizacije, uzrokuje iseljavanje te sve veći i brži egzodus stanovništva iz planinskih, agrostočarskih područja (Friganović, 1987). Naime, istina je da veća energija reljefa i više nadmorske visine poskupljuju izgradnju prometne infrastrukture, smanjuju mogućnosti povezivanja i umrežavanja naselja i ljudi u prostoru te u slučaju slabo razvijene infrastrukture povećavaju vrijeme i troškove potrebne za putovanje i tranzit, a uz to u historijsko-geografskom smislu imali su značajan utjecaj na stvaranje disperzne strukture naselja, manje gustoće naseljenosti i nemogućnost stvaranja velikih centara, no u današnje vrijeme sve te prepreke postaju savladive. Problem skuplje infrastrukture inicijalnog je karaktera jer kad se jednom prometnice izgrade, prostor postaje povezan jednako kao nizinski predjeli, pogotovo u recentnom razdoblju kad komunikacijski kanali i veze postaju sve važniji za povezivanje ljudi i poslovnih subjekata. Unatoč tome, u mnogim analiziranim područjima reljef ima veliki utjecaj na demografske procese i strukture zbog kapitalnog i novčanog siromaštva pa nedostatna infrastruktura ostaje značajan problem te je vidljiva pojava u siromašnijim krajevima da utjecaj reljefa na povezivanje i komunikaciju među stanovništvom raste, a time raste i utjecaj na sliku demografskih resursa u prostoru.

Razni, brojni i promjenjivi prirodni uvjeti, agrarni čimbenici, historijsko-geografski faktori, društveni procesi poput migracija i ostale datosti prostora imali su utjecaj na formiranje trenutne gustoće naseljenosti. Ona utječe na mogućnosti prostora da se u njemu formiraju strukture, funkcije i hijerarhija naselja koja povoljno ili negativno utječe na demografske resurse prostora te nam može poslužiti samo kao pokazatelj. Veća gustoća naseljenosti u određenom prostoru olakšava stvaranje većih centara i povoljnije hijerarhije naselja u kojima se lakše razvija tržište rada, centralne funkcije, gospodarske i prometne djelatnosti, čime atraktivnost prostora napreduje na višu razinu. U takvom sustavu, prisutne su migracije stanovništva iz smjera manje razvijenog prostora, nižeg stupnja atraktivnosti za život, prema razvijenijem prostoru, većeg stupnja atraktivnosti. Ako u ovaj prostorni proces uključimo činjenicu da mlađe i obrazovanije stanovništvo karakterizira veća mobilnost, fleksibilnost i želja ili potreba za promjenom mjesta stanovanja te da taj kontigent stanovništva najviše sudjeluje u migracijama, na taj način se

direktno mijenja i utječe na sliku demografskih resursa u prostoru. Tim procesom prostor poprima obilježja „fluidnosti“ te je moguće odrediti smjerove, tokove, intenzitet i logiku kretanja migracija. Obzirom da ponajviše mlađe i obrazovanije stanovništvo sudjeluje u migracijama, čime se utječe na kvantitativne i kvalitativne varijable Nejašmićeva i Mišetićeve modela demografskih resursa, relativno siromašniji prostor manje razine atraktivnosti doživljava kvantitativno i kvalitativno praznjenje stanovništva jer se smanjuje ukupan broj stanovnika, ali i degradira se demografska i obrazovna struktura stanovništva u korist prostora više razine atraktivnosti.

U pravilu, veću atraktivnost u prostoru sadrže veća naselja poput gradova i gradskih aglomeracija, ali i dobro organizirana i razvijena hijerarhija naselja u kojoj ne dolazi do prevelike dominacije jednog centra. Atraktivnost prostora povećava se većom ponudom radnih mjesta i boljim uvjetima zaposlenja, razvijenijom prometnom i komunikacijskom infrastrukturom, razvijenošću gospodarstva i poduzetništva te dostupnosti i obujmu centralnih funkcija koje se mogu ostvariti u naselju i funkcionalno povezanoj okolici. Ukoliko se ne mijenjaju društveni uvjeti, procesi, strukture i odnosi u prostoru, razlike u atraktivnosti s vremenom postaju sve jače, intenzivnije i naglašenije. Primjerice, smjer „prelijevanja“ demografskih resursa iz brdo-planinskog područja Žumberka u smjeru Zagreba, ukazuje da možemo očekivati nastavak tog procesa i u budućnosti ako se ne djeluje te možemo očekivati intenziviranje procesa zbog selektivnog karaktera migracija u kojem više sudjeluje mlađe i obrazovanije stanovništvo čime slabi, erodira i gubi se potencijal za buduću obnovu i rast demografskih resursa naselja pogođenih negativnim demografskim procesima. Obzirom na odnose i veze koje definira model jezgra-periferija, primjetan je smjer alokacije demografskih resursa iz okolice u središta gradskih aglomeracija. Ovisno o demografskoj veličini, gospodarskoj razvijenosti i razvijenosti centralnih usluga gradskih aglomeracija, one se više ističu u prostornoj slici demografskih resursa te privlačnije djeluju na doseljavanje stanovništva iz drugih krajeva slabijih komparativnih mogućnosti. Na taj način, ulazi se u „začarani krug“ u kojem se siromašniji krajevi nepovoljnih demografskih i obrazovnih prilika nastavljaju kretati prema demografskom praznjenju, dok se perspektivniji, razvijeniji i atraktivniji prostor razvija u puno boljoj mjeri te ne osjeća posljedice demografske katastrofe prostorno bliskih krajeva.

5.2. Važnost centralnih funkcija u formiranju demografskih resursa

Od nabrojanih i analiziranih prirodno-geografskih, historijsko-geografskih i društvenih utjecaja na demografske resurse naselja, ne smijemo zaboraviti na još jednu pojavu koja svojom strukturom i hijerarhijom uvelike utječe te je značajan faktor u promjenama i stvaranju odnosa,

veza i prostorne organizacije demografskih resursa. U toliko različitim uvjetima u kojima se pogranični prostor razvija, sa mnogim utjecajima različitih oblika i intenziteta – stanje, razvijenost i organizacija centralnih funkcija može imati ključnu ulogu u formiranju i promjenama budućih trendova kretanja demografskih resursa u naseljima, a na to se politički te institucionalno aktivno može utjecati.

U analiziranom pograničnom području obilježenom negativnim demografskim promjenama i procesima u kojima je struktura demografskih resursa nepovoljno ocjenjena, a naselja su tipično seoskog karatera, primjetan je različiti intenzitet i stupanj uznapređovalosti demografskog pražnjenja prostora. To potvrđuje koncentracija praznih (mrtvih) naselja samo u nekim pograničnim područjima koja se nalaze u Karlovačkoj, Primorsko-goranskoj te Istarskoj županiji (sl. 5, 6, 7). Iako su na to utjecaj imale i inicijalne pretpostavke da je na tom području otežavajući faktor reljef, uz to je gustoća stanovništva manje, a naselja s manjim brojem stanovništva podložnija su demografskom nestajanju, različita dinamika i brzina demografskog propadanja ipak ukazuje na još neke utjecaje koji ublažavaju negativne procese vidljive u brdskim pograničnim područjima Međimurske, Varaždinske i Krapinsko-zagorske županije. Bolja umreženost, dostupnije centralne usluge i razvijenija prometna infrastruktura povoljno je djelovala na ublažavanje negativnih demografskih procesa povećavajući kvalitetu i atraktivnost života u tim naseljima što svoj odraz ima na demografske resurse u prostoru.

Činjenica je da veća seoska naselja u pravilu imaju relativno povoljniju ocjenu demografskih resursa u odnosu na manja seoska naselja zahvaljujući svojoj većoj razini samodostatnosti te mogućnosti da razviju veći broj centralnih usluga. U manjim, seoskim naseljima, s manjim brojem dostupnih centralnih usluga, svako naselje sa centralnom funkcijom u prostoru može imati veliki utjecaj na kvalitetu života i bogatstvo stanovništva te, na kraju, na želju ili potrebu za promjenom mjesta življenja. U tom slučaju, prostor s optimalnije položenim, umreženim i organiziranim centralnim uslugama povoljnije je ocjenjen u demografskim resursima, a negativni demografski procesi u manjoj mjeri su uznapređovali. Naime, vrlo često možemo povezati zatvaranje područne škole, u funkciji obrazovnih usluga, u manjim naseljima kao jedan od posljednjih događaja prije kompletnog demografskog pražnjenja. Ostavljanjem nekog prostora bez osnovnih uvjeta za današnji život što pružaju naselja centralnih funkcija dovodi do bržeg i jačeg pražnjenja, gdje potencijali za demografsku obnovu i oporavak gotovo nestaju ili potpuno nestaju. Imajući na umu da će se broj praznih naselja povećavati i da nije moguće spasiti sva naselja, jedan od presudnih čimbenika u prostoru za kretanja demografskih resursa najugroženijih područja biti će dostupnost centralnih usluga te njihova hijerarhija u prostoru što

je već sad vidljivo u različitim intenzitetima demografskog praznjenja određenih prostornih cjelina.

Osim u manjim, seoskim, demografski najugroženijim naseljima u kojima odnosi i struktura centralnih funkcija može presudnu ulogu imati, u većim naseljima i gradskim aglomeracijama one isto tako mogu biti vrlo važne za demografske resurse, ponajviše u funkciji obrazovnih usluga i institucija. Na kvalitativne pokazatelje demografskih resursa utječe studentska populacija koja dolazi iz okolnih sredina, a ima potencijal da se trajno naseli u centralnom naselju koje ima mogućnosti pružiti usluge višeg stupnja obrazovanja. U tome dominantnu uloga na cijeli sustav Hrvatske ima Zagreb, kao najveće sveučilišno središte države, nakon čega dolaze ostali gradovi sa razvijenim višim obrazovnim institucijama. Uz Zagreb, za analizirani prostor pograničnih područja, ističu se Rijeka i Varaždin te u manjoj mjeri ostali centri tercijarnog obrazovanja, a u njima je primjetna iznimno dobra obrazovna struktura stanovništva.

Cilj ovog poglavlja bio je ukazati na važnost centralnih funkcija u stvaranju demografskih resursa svih naselja te naglasiti na utjecaj i efekt koji se postiže u prostoru. Nužno je staviti veliki fokus na optimizaciju, umrežavanje, organiziranje i ravnomjeran razvoj naselja čime bi se u što većoj mjeri postigla ujednačena struktura, hijerarhija i odnosi naselja i centralnih funkcija. Time se u isto vrijeme djeluje na demografske resurse većih gradskih aglomeracija sa dobrim demografskim stanjem, ali i, što je važnije, na kvalitetu života i opstanak manjih naselja, seoskog karaktera, kojima dostupnost određene centralne funkcije može biti od presudne važnosti pri daljnjem razvoju negativnih demografskih procesa i potencijalima za demografsku revitalizaciju prostora.

6. Zaključak

Koristeći se sintetičkim pokazateljem u modelu demografskih resursa naselja, u ovom radu prikazane su i analizirane strukture, odnosi, veze, promjene i organizacija naselja na temelju kvantitativnog i kvalitativnog stupnja razvoja demografskih i obrazovnih karakteristika i potencijala stanovništva u prostoru. U postavljenim prostornim okvirima pograničnih područja Republike Hrvatske uz Slovensku granicu, svakom naselju su ocjenjeni njegovi demografski resursi na temelju kojih su analizirane prostorne i demografske pojave, procesi, strukture te odnosi pograničnog stanovništva. Značajan naglasak u radu dobili su utjecaji raznog postanka, intenziteta i obilježja koji djeluju ili su djelovali na stvaranje trenutne slike demografskih resursa te njenih promjena, napretka, razvoja, ali i njenih degradacija, slabljenja i opadanja. Analizirani demografski procesi i struktura naseljenosti stavljeni su u kontekst prostora kojem pripadaju te su prikazani smjerovi, tokovi, odnosi i organizacija razvoja od kojih svaki ima svoj utjecaj na kretanja demografskih resursa.

Iako ih sve veže obilježje pograničnog područja, naselja tog tipa karakteriziraju velike međusobne razlike i kontrasti. Razlog tomu su različiti utjecaji koji mogu dolaziti iz unutrašnjosti države ili s druge strane granice, no oni značajno variraju svojim intenzitetom, ovisno o karakteristikama, strukturama i drugim utjecajima u prostoru. Obzirom da pogranično područje uz Slovensku granicu u ovom radu uključuje gradove poput Varaždina i Čakovca, kao središta gradskih aglomeracija, a u isto vrijeme ocjenjeni su demografski resursi zagorskih ili žumberačkih zaseoka, očito je da analiza sadrži brojne utjecaje koji za određena naselja imaju ključnu ulogu, dok u ostalima taj utjecaj blijedi i gubi svoj značaj. Prva postavljena hipoteza ovog rada u cijelosti je potvrđena čime se ukazuje na značajnu heterogenost pograničnog prostora, a, osim toga, još važniji zaključak uz ovu hipotezu je da pogranični karakter naselja ne znači da se nalazi na razvojnoj periferiji. Velik broj naselja ili funkcionalno povezanih skupina naselja nalazi se u razvojnim jezgrama države te možemo reći da su uhvatili razvojne smjernice koje se polarizirano šire iz smjera jezgre prema periferiji čime je pozitivan utjecaj na njihove demografske resurse očigledan.

Presudnu ulogu u formiranju prostornih smjerova razvoja imaju gradske aglomeracije od čijih se središta, odnosno jezgara, samo Varaždinsko-čakovečka nalazi u analiziranom pograničnom području što dovodi do koncentracije naselja s povoljnim demografskim resursima u središtima aglomeracije i funkcionalno povezanoj okolici. Veličina, dominacija i gravitacija Zagreba, također, ima presudan utjecaj na obližnja naselja, od kojih mnoga spadaju u pogranični prostor. Proces urbanizacije, metropolitanizacije, decentralizacije urbane regije i stvaranja satelitskih

gradova najdalje su otišli u Zagrebačkoj gradskoj aglomeraciji što je nadalje prisutno u alokaciji i promjenama demografskih resursa pograničnih naselja najviše zahvaćenih tim procesima. Utjecaj Rijeke i drugih većih gradova u blizini pograničnih prostora uz Sloveniju postoji, no on nije takvog intenziteta kao u dvije prethodno navedene aglomeracije, ali je i dalje prisutan i lokalno vidljiv u slici demografskih resursa. Analizom demografskih resursa potvrđena je druga hipoteza, u prostoru se jasno vidi dominantni utjecaj gradske aglomeracije na svoju funkcionalnu okolicu te je vidljiv smjer i logika polariziranog kretanja i širenja razvoja u smjeru jezgra-periferija u analiziranim pograničnim područjima, uz napomenu da rubni geografski položaj u državi ne znači periferni položaj u razvojnom smislu.

Kad se u pograničnom području uz Slovensku granicu odmaknemo od razvijenim sredina pod utjecajem gradskih aglomeracija, nailazimo na veliki broj naselja koje obilježavaju negativni demografski procesi s relativno lošom demografskom i obrazovnom strukturom stanovništva. ta naselja čime najveći udio analiziranih naselja te su to u pravilu mala i patuljasta seoska naselja sa već dugim kontinuitetom demografskog pražnjenja i degradiranja strukture stanovništva. Velik broj mrtvih naselja te tendencija da se u skoroj budućnosti taj broj znatno poveća, označava nam pogranične prostore veće demografske katastrofe te prostore u kojima ti procesi još nisu toliko uznapredovali. Razlika tih prostora je u hijerarhiji naselja, strukturi naseljenosti te razvijenosti centralnih funkcija čime se ublažuje napredak demografskog propadanja, a razvija se potencijal zaustavljanja pražnjenja, pa čak i obnova stanovništva. Na taj način potvrđujemo treću hipotezu ovog rada gdje utjecaj bolje raspoređenih centralnih funkcija po naseljima u prostoru dovodi do kvalitetnijih životnih uvjeta i prilika čime se pozitivno utječe na sliku demografskih resursa, a proces selektivne emigracije, kojim mlađe i obrazovanije stanovništvo u većoj mjeri napušta kraj prilikom čega se gubi i potencijal za demografskom obnovom, ostaje manje izražen i ublažen.

Demografski resursi važan su pokazatelj trenutnog stanja u prostoru, ali i potencijala prostora za buduće razvoje mogućnosti i trendove. U tome se slažu brojne društvene djelatnosti koje u svoj objekt istraživanja stavljaju stanovništvo i njegova obilježja i strukture. Geografija, sa svojom disciplinom demogeografijom, ostavlja velike prilike i mogućnosti za daljnje istraživanja, razlaganja, analiziranja i otkrivanja pokazatelja i modela kojima će demografski resursi još preciznije i jasnije biti iskazani u prostoru. U radu su istaknuti brojni procesi i utjecaji koji će od velike važnosti biti u skoroj budućnosti u uvjetima demografskog pražnjenja kakvo je prisutno na cijelom teritoriju Republike Hrvatske, pa tako i u pograničnom području uz Slovensku granicu. Uzimanje u obzir trenutnih demografskih procesa biti će od velike važnosti pri određivanju budućih političkih i institucionalnih koraka na lokalnim razinama za

ostvarivanje bržeg i optimalnijeg razvoja te ispunjavanje čim više svojih potencijala kako bi se stanovništvo zadržalo, a prostor razvio.

Literatura

- Barbič, A., 2000: Formalized Borderline as a Prerequisite for Optimal Cross-border Relations: Nine Years of the International Border between Slovenia and Croatia, *Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta - Oddelek za agronomijo*, Ljubljana, Slovenija
- Bašić, K., 2005: Apsolutna decentralizacija u populacijskom razvoju Zagrebačke aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik*, 67 (1), 63-80
- Friganović, M., 1987: Demogeografija: stanovništvo svijeta, *Školska knjiga*, Zagreb
- Fürst-Bjeliš, B., 1996: Zagreb – periodizacija razvoja gradske aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik*, 58 (1), 89-96
- Klemenčić, M., 2017: Što je Hrvatsko zagorje?, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 10/11 (1), 19-34
- Klempić Bogadi, S., Lajić, I., 2010: Demografska budućnost Gorskoga kotara, *Migracijske i etničke teme* 26, 10 (2), 191-212
- Mikaš, M., Komušanac, M., 2019: Demografska obilježja hrvatskih prigraničnih administrativnih jedinica prema Republici Sloveniji, *Podravina*, 18 (1), 96-112
- Nejašmić, I., 2008: Stanovništvo Hrvatske: Demografske studije i analize, *Hrvatsko demografsko društvo*, Zagreb
- Nejašmić, I., Mišetić, R., 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, *Hrvatski geografski glasnik*, 72 (1), 49-62
- Nejašmić I., Toskić, A., 2013: Starenje stanovništva u Hrvatskoj: sadašnje stanje i perspektiva, *Hrvatski geografski glasnik*, 75 (1), 89-110
- Nejašmić, I., Toskić, A., 2015: Starenje stanovništva pograničnih područja, *Acta Geographica Croatica*, 40 (1), 1-13
- Pejnović, D., 2004: Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, *Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek*, Zagreb
- Pejnović, D., Kordej-De Villa, Ž., 2015: Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske, *Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek*, Zagreb
- Russo, A. P., 2002: The „vicious circle“ of tourism development in heritage cities, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 165-182

Spevec, D., 2009: Populacijski potencijal Krapinsko-zagorske županije, *Hrvatski geografski glasnik*, 71 (2), 43-63

Spevec, D. 2011: Prostorne značajke demografskih resursa Krapinsko-zagorske, Varaždinske i Međimurske županije, *Hrvatsko geografsko društvo*, Zagreb

Šlezak, H., 2009: Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji, *Hrvatski geografski glasnik*, 71 (2), 65-81

Šterc, S., 2015: Geografski i demogeografski identitet, *Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb

Turk, I., Šimunić, N., Živić, D., 2016: Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnog zaostajanja : primjer Žumberka, *Društvena istraživanja Zagreb*, 25 (2), 241-266

Zupanc, I., 2001: Depopulacija sjeverne hrvatske Istre, *Dela*, 01 (1), 179-191

Izvori

Državna geodetska uprava, 2018: Središnji registar prostornih jedinica 2013. godine

Državni zavod za statistiku, 2001: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001. godine, stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2007a: Rođeni po naseljima u 2006., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2007b: Umrli po naseljima u 2006., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2008a: Rođeni po naseljima u 2007., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2008b: Umrli po naseljima u 2007., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2009a: Rođeni po naseljima u 2008., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2009b: Umrli po naseljima u 2008., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2010a: Rođeni po naseljima u 2009., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2010b: Umrli po naseljima u 2009., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2011a: Rođeni po naseljima u 2010., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2011b: Umrli po naseljima u 2010., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2012a: Rođeni po naseljima u 2011., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2012b: Umrli po naseljima u 2011., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013a: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013b: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo prema pohađanju škole i spolu po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013c: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, starosti i spolu po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013d: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo prema pohađanju škole i spolu po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013e: Rođeni po naseljima u 2012., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2013f: Umrli po naseljima u 2012., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2014a: Rođeni po naseljima u 2013., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2014b: Umrli po naseljima u 2013., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2015a: Rođeni po naseljima u 2014., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2015b: Umrli po naseljima u 2014., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2016a: Rođeni po naseljima u 2015., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2016b: Umrli po naseljima u 2015., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2017a: Rođeni po naseljima u 2016., Zagreb

Državni zavod za statistiku, 2017b: Umrli po naseljima u 2016., Zagreb